

Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj
Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

volume 16, 2023

ISSN 2730-0269

Populačné
štúdie
Slovenska 1

ÜCM

Populačné štúdie Slovenska

volume 16

Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda

© Populačné štúdie Slovenska, vol. 16, no. 1
(Studies in the Population of Slovakia, vol. 16, no. 1)

Redakčná rada časopisu/Editorial board:

prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD. (predseda), Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko) a Masarykova univerzita (Česká republika); doc. RNDr. Branislav Šprocha, Ph.D., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko); prof. PhDr. Peter Mičko, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (Slovensko); Mgr. Pavol Krajčovič, PhD., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko); doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (Slovensko); Mgr. Peter Vanek, PhD., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko)

Redaktori/Editors:

Mgr. Pavol Krajčovič, PhD.
doc. RNDr. Branislav Šprocha, Ph.D.

Výkonný redaktor/Executive Editor:

Prof. Dr. Pavol Tišliar, PhD

Redakcia/Editorial Office:

e-mail: populacne.studie.slovenska@gmail.com
http://khist.ff.ucm.sk/sk/domov/

Periodicita/Frequency:

2x ročne/Semianual
ISSN 2730-0269

Vydavateľ/Published:

Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj
a Katedra historických vied a stredo európskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava

EV 28/22/EPP
ISSN 2730-0269

OBSAH

Pavol Krajčovič:

*Tochtersiedlung Tribeč? Problematika zakladania dcérskych osídlení
v priebehu 19. storočia na príklade malokarpatských huncokárov* 5

Pavol Tišliar:

*Problematická národnostná štatistika
v sčítaní ľudu z roku 1930* 23

Michaela Grznárová:

*K niektorým aspektom migrácie Slovákov v Maďarsku
od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť
(na príklade obce Mlynky)* 41

CONTENT

Pavol Krajčovič:	
<i>Tochtersiedlung Tribeč? The issue of establishing subsidiary settlements during the 19th century on the example of the Little Carpathian huncokars</i>	5
Pavol Tišliar:	
<i>Problematic national statistics in the 1930 census</i>	23
Michaela Grznárová:	
<i>On some aspects of the migration of Slovaks in Hungary from the second half of the 20th century to the present day (on the example of the village of Mlynky)</i>	41

Tochtersiedlung Tribeč? Problematika zakladania dcérskych osídlení v priebehu 19. storočia na príklade malokarpatských huncokárov¹

Pavol Krajčovič

Mgr. Pavol Krajčovič, PhD.
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
Faculty of Arts
Department of Historical Sciences and Central European Studies
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovakia
e-mail: pavol.krajcovic@ucm.sk
<https://orcid.org/0000-0002-8027-1841>

Populačné štúdie Slovenska 16:1:5-21

Tochtersiedlung Tribeč? The issue of establishing subsidiary settlements during the 19th century on the example of the Little Carpathian huncokars

This study focuses on the analysis of possible subsidiary settlement of German-speaking ethnographic group - huncokars on the territory of Tribeč during the 19th century, through information from written sources. Huncokars, who were part of the German minority, came to the territory of present-day western Slovakia from the first half of the 18th century. During that period, they mainly inhabited the forest areas of Little Carpathian and parts of the White Carpathian mountains. Professionally, they were focused to work in forestry. They were mostly engaged in logging, burning charcoal and lime, but also in wheeler and woodcarving profession. Some of them also practiced the professions of mountain-keepers, rangers and huntsmen. Huncokars hardly built any compact settlements, they lived in solitudes that were several kilometers away from each other. For decades they persisted as an endogamous and ethnically closed community. The social events that occurred after 1945 led to the extinction of their specific life in the mountainous environment. In the secondary literature, it is stated that from around 1850, part of the Little Carpathian huncokars moved to the territory of other Slovak mountains. The main goal of my study is a comprehensive research and analysis of the historical development of possible huncokar settlements at Tribeč, which could arise as part of the internal migration of this German-speaking population.

Keywords: subsidiary settlement, huncokars, Tribeč, mountain environment, German-speaking population, 19th century

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantových úloh: Fond pre podporu výskumu Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, FPPV-28-2023. *Holzackerland: Slovenské poboria ako životný priestor nemecky hovoriacich drevorubačov – huncokárov* a APVV-18-0196. *Vedomosti Nitraanskej stolice M. Bela (interpretácia a aplikácia)*.

Úvod

Neoddeliteľnou súčasťou mnohonárodnostného Slovenska bolo v minulosti nemecky hovoriace obyvateľstvo. Vplyv nemeckej zložky populácie je zrejmý už od 11. storočia. V danom období na teritórium vtedajšieho Uhorského kráľovstva prichádzali z nemecky hovoriacich krajín osoby, ktoré pochádzali zo svetského a duchovenského prostredia. Neskôr počas vlády uhorského panovníka Gejzu II. (1141 – 1162) sa tu usádzali tiež remeselníci a baníci.² Mohutnejšia vlna nemeckej migrácie na územie Uhorska však prebehla v 13. storočí. Súvisela s úbytkom uhorského obyvateľstva po ničivom mongolskom vpáde v rokoch 1241 až 1242.³

Ďalší príchod nemecky hovoriaceho obyvateľstva je spätý s obdobím protireformácie v západoeurópskych krajinách v 16. a 17. storočí. Z dôvodu protihabsburských povstaní vládli v Uhorsku pomerne liberálne náboženské pomery a azyl tu preto našli viacerí členovia reformných hnutí, ktorí mali pôvod v nemecky hovoriacich krajinách. Okrem stúpencov evanjelického augsburského, či kalvínskeho vierovyznania to boli tiež členovia anabaptistickej (novokrstenskej) sekty.⁴

Migrácia nemecky hovoriacej populácie pokračovala aj v nasledujúcom období. V 18. storočí súvisela s ukončením osmanskej okupácie územia ohraničeného riekami Dunaj a Tisa, kde bolo potrebné rekonštruovať hospodárstvo a osídliť vyľudnené oblasti Uhorska.⁵ Priebeh kolonizácie mal na starosti rovnako štátny aparát (cisársky dvor vo Viedni), ako aj privátny sektor (aristokracia).⁶ Príchod nemecky hovoriaceho obyvateľstva v 19. storočí mal priamy súvis so zakladaním priemyselných podnikov (hutníctvo, sklárstvo a pod.). Na chod prevádzok boli potrební kvalifikovaní pracovníci. Keďže v tuzemskom prostredí ich bol nedostatok, boli pozývaní odborníci zo zahraničia, predovšetkým z nemeckých krajín.⁷

V dôsledku odlišných období a oblastí odkiaľ kolonisti na územie súčasného Slovenska prichádzali, nedošlo k vytvoreniu jednotného homogénneho spoločenstva. Nemecky hovoriace obyvateľstvo sa od seba navzájom odlišovalo kultúrne, konfesiónálne, jazykovo (používalo rozličné dialekty), hospodársky a politicky. Už v stredoveku sa postupne sformovali tri väčšie nemecké sídelné

² PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2012, s. 8.

³ ĎURKOVSKÁ, Mária. História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia. In: *Človek a spoločnosť*, 2007, roč. 10, č. 2, s. 1-11.

⁴ HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2002, s. 27.

⁵ ĎURKOVSKÁ, História nemeckého osídlenia..., s. 1-11.

⁶ SEEWANN, Gerhard. *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Band I. Vom Frühmittelalter bis 1860*. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2013, s. 117.

⁷ MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska. Vysokoškolský učebný text*. Trnava: Filozofická fakulta v Trnave, 2011, s. 287.

oblasti, v rámci ktorých sa potom vyhranili viaceré menšie regionálne útvary. Na západe to bol región medzi Bratislavou, Trnavou a malokarpatským pohorím (Pressburg und Umgebung). Ďalším územím bola stredoslovenská banská oblasť a v rámci nej tzv. Hauerland, čiže kremnicko-pravniansky jazykový ostrov (Sprachinsel Kremnitz-Deutschproben). Na východe Slovenska je možné za takúto oblasť považovať Spiš (Zips) s predĺžením do Šariša a Abova.⁸

Súčasťou bratislavskej sídelnej oblasti, boli v minulosti tiež horské usadlosti nemecky hovoriacej etnografickej skupiny – huncokárov, ktorí na územie západného Slovenska postupne prichádzali od prvej polovice 18. storočia. Cieľom predkladaného príspevku je analýza problematiky historického vývinu huncokárskeho osídlenia na území tribečského horstva. Platformu k spracovaniu štúdie tvoria písomné materiály. Primárne sa jedná o matričné záznamy jednotlivých obcí, ktoré sa nachádzajú v skúmanej oblasti. V nich sa nachádzajú údaje o narodení, sobášoch či úmrtiach osôb, ktoré mohli patriť k huncokárskej komunite. Sekundárne som tiež využil práce z rozličných odborov humanitných a prírodných vied. Predovšetkým to sú práce národopisného charakteru písané v slovenskom a nemeckom jazyku.

Historicko-geografické aspekty huncokárskeho osídlenia

Počas prvej polovice 18. storočia sa okrem iných skupín nemecky hovoriaceho obyvateľstva, začali v montánných oblastiach súčasného západného Slovenska usádzať osoby, ktoré boli zamerané na prácu v lesnom hospodárstve. Majoritná populácia malokarpatských podhorských obcí ich nazývala huncokári.⁹ Toto etnonymické, resp. exoetnonymické pomenovanie, ktoré sa používa aj v súčasnej historickej a etnologickej spisbe, vzniklo z nemeckého názvu ich najčastejšej profesie – holzhacker a holzfäller. Samotní členovia huncokárskej komunity považovali pomenovanie huncokár za hanlivé. Sami seba nazývali predovšetkým horskými (Gebirgeleute) či lesnými ľudmi (Waldleute).¹⁰

Do malokarpatského milieua prichádzali huncokári najmä z alpských oblastí súčasného Rakúska a Nemecka. Väčšina autorov spomína najčastejšie Štajersko,

⁸ KÁRPÁTY, Peter. Karpatskí Nemci a nemecká otázka na Slovensku. In: *Folia geographica*, 2002, roč. 38, č. 6, s. 41-53; KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku 1871 – 1945*. Bratislava: Veda, 1991, s. 14-15.

⁹ V oblasti Považského Inovca sa pre tam žijúcich drevorubačov zaužívalo aj etnonymické pomenovanie – šajtári. Vzniklo z nemeckého slova das Scheit, čo v preklade znamená poleno. Pozri: MRVA, Ivan. *Hrádok nad Váhom*. Bratislava: Alfa-press, 1996, s. 104-105.

¹⁰ HABÁŇOVÁ, Gabriela. K niektorým problémom intra- a extraskupinových vzťahov drevorubačov tzv. Huncokárov v Malých Karpatoch. In: RATICA, Dušan (ed.). *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1992, s. 66-85; BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska: K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava: Lúč, 2007, s. 92.

Horné a Dolné Rakúsko, Bavorsko či Tirolsko.¹¹ Časť lesných robotníkov však pochádzala tiež z nemecky hovoriacich oblastí českých krajín (Morava, Čechy, Sliezsko).¹² Jazyk, resp. špecifické nárečie nemčiny, ktoré huncokári používali je prostredníctvom súčasných aj minulých akademických výskumov priradované k stredobavorskému dialektu (mittelbayrisch).¹³

Huncokárske obyvateľstvo sa venovalo viacerým prácam súvisiacim s lesným hospodárstvom. Okrem drevorubačstva sa zaoberali napríklad pálením dreveného uhlia a vápna. Niektorí členovia komunity tiež boli hájnikmi a poľovníkmi.¹⁴ Huncokári sú známi tým, že nebudovali takmer žiadne osady. Žili zväčša na samotách, ktoré boli rozptýlené naprieč celým malokarpatským pohorím.¹⁵ Domy v ktorých žili im vybudovalo panstvo. Pozostávali z kuchyne, izby a komory. Na ich stavbu sa využívala predovšetkým tehla, drevo a kameň. Charakteristické boli tiež tým, že sa natierali vápnom nabielo. K domom mali huncokári pridelené aj menšie záhrady a podľa potreby aj lúky na pasenie dobytky. Proti pôsobeniu divjej zveri boli záhrady ohradzované jednoduchým dreveným plotom. Príbytky dostávali huncokári do bezplatného užívania v tej konkrétnej lokalite, na akú sa ich práca vzťahovala.¹⁶ Výnimkou medzi huncokárskymi usadlosťami (kompaktné osídlenie) je lokalita Modra – Na Piesku. Podľa kartografických záznamov z 19. storočia, pozostávala táto lesná osada z celkovo ôsmich obytných domov.¹⁷ Súhrne sa na území Malých Karpát nachádzalo viac než šesťdesiat huncokárskych usadlostí,

prevažne samôt.¹⁸

Huncokári po celé dekády pretrvávali ako endogamná a etnicky uzavretá komunita.¹⁹ Ich históriu a zároveň históriu väčšiny slovenských Nemcov výrazne poznačili udalosti, ktoré nastali po konci druhej svetovej vojny. Značná časť huncokárov musela nedobrovoľne opustiť svoje domovy a usadiť sa v Rakúsku či Nemecku. Tí, ktorí ostali aj naďalej žiť na Slovensku sa museli prispôbiť novým celospoločenským podmienkam. Od druhej polovice štyridsiatych rokov 20. storočia tak došlo k rapidnému zániku väčšiny horských usadlostí.²⁰

Približne od druhej polovice 19. storočia sa časť huncokárov rozhodla presunúť do oblastí iných slovenských pohorí. V odbornej literatúre sa najčastejšie spomína huncokárske osídlenie na území Považského Inovca.²¹ Dôvodom vnútornej migrácie huncokárskeho obyvateľstva bola predovšetkým preľudnenosť malokarpatských usadlostí a aktivity tamojších šľachtických rodín.²² Rovnako tak mohol byť príčinou presunu huncokárov tiež priemyselný rozmach, ktorý nastal v 19. storočí. Vo väčšine oblastí vtedajšej stredovýchodnej Európy začali vznikať priemyselné usadlosti, ktoré sa neskôr transformovali na priemyselné podniky. K takýmto podnikom patrili tiež sklené huty, ktoré boli zakladané na považsko-inoveckom teritóriu.²³ Okrem odborných pracovníkov hút, ktorí pochádzali z rozličných krajín (Nemecko, Rakúsko, Čechy, Morava, Sliezsko), boli na fungovanie prevádzky

¹¹ BERANEK, Franz Josef. *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgans*. München: Max Schick Verlag, 1941, s. 87; KASER, Hans. *Der Volks- und Kulturboden des Sloakeideutschums. Beiträge zur Siedlungsgeographie*. Breslau: Verlag Priebsch's Buchhandlung, 1934, s. 32; GROTHE, Hugo. *Das Deutsche Volkstum der Slowakei in Vergangenheit und Gegenwart*. München: Verlag Dr. Hugo, 1943, s. 44; SLOBODOVÁ NOVÁKOVÁ, Katarína. Partnerský a erotický život v špecificky izolovanom horskom prostredí. In: ČÍHAL, Petr (ed.). *Erotika v lidové kultúre*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2017, s. 67-80; ZIMMERMANN, Fritz. *Historisch-ethnographische Analyse der deutschen Siedlung im Pressburgerland*. Wien: Wilhelm Braumüller Universitäts Verlagsbuchhandlung, 1980, s. 58.

¹² FOCHLER, HAUKE. Gustav. *Deutscher Volksboden und Deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei. Eine geographisch-geopolitisch Zusammenschau*. Heidelberg: Kurt Vowinkel, 1937, 174; LEMBERG, Eugen. *Volkskundliche Übersicht*. In: WINTER, Eduard (ed.). *Die Deutschen in der Slowakei und in Karpatenland*. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1926, s. 41-43; KRAJČOVIČ, Pavol. *Huncokári – každodenný život zaniknutej minority*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2021, s. 29.

¹³ BERANEK, Franz Josef. *Das Habanerdeutsch*. In: *Deutsche Stimmen*, 1943, roč. 10, č. 4, s. 4; FEDIČ, Dušan. Analysis of Huncokars' Dialect. In: *Ethnologia Actualis*, 2014, roč. 14, č. 2, s. 109-119.

¹⁴ BELÁKOVÁ, Mária. Nemecké názvy prítokov (i prameňov) „Stoličného potoka“ ako svedectvá o nemeckej kolonizácii. In: OLOŠTIK, Martin (ed.). *Jednotlivé a všeobecné v onomastike*. Prešov: Prešovská univerzita, 2012, s. 199-207.

¹⁵ HORVÁTHOVÁ, Nemci..., s. 29.

¹⁶ BERANEK, Franz Josef. Beiträge zur Kenntnis des Volkstums der deutschen Holzhacker in den Kleinen Karpathen II. In: *Karpatenland*, 1942, roč. 12, č. 3-4, s. 306-313; SLOBODOVÁ NOVÁKOVÁ, Partnerský a erotický život..., s. 67-80.

¹⁷ KRAJČOVIČ, Huncokári..., s. 58.

¹⁸ NEUNTEUFL, Walter. *Das Deutschtum im Pressburger Raum*. Graz: Südostdeutsches Institut, 1944, s. 24; KRAJČOVIČ, Huncokári..., s. 80-81.

¹⁹ HABÁŇOVÁ, K niektorým problémom..., s. 66-85.

²⁰ KRAJČOVIČ, Huncokári..., s. 8; PANCZOVÁ, Zuzana. Pôsobenie Franza J. Beranka na Slovensku v 30. a 40. rokoch 20. storočia: výskum „Huncokárov“ a Institut für Heimatforschung. In: *Ethnologia Europae Centralis*, 2017, roč. 14, č. 1, s. 23-39.

²¹ BERANEK, Franz Josef. Wir entdecken neue Deutsche. Verstreute holzhackerfamilien deutschen Ursprungs. In: *Grenzboten*, 1941, roč. 11, č. 71, s. 5; BERANEK, Franz Josef. Die deutsche Besiedlung der Westslowakei. In: BERANEK, Franz Josef (ed.). *Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum*. Kásmark: Schriftenreihe des Institut für Heimatforschung, 1943, s. 56-77; HORVÁTHOVÁ, Nemci..., s. 29; WOLF-BERANEK, Hertha. Aus dem Sagenschatz der Inowetzdeutschen. In: *Deutsche Stimmen*, 1943, roč. 10, č. 7, s. 3-4.

²² HORVÁTHOVÁ, Nemci..., s. 29; MAREK, Národnosti Uhorska..., s. 287; Vnútorňá migrácia bola vo všeobecnosti spôsobená kombináciou preľudnenosti a zlej úrody v konkrétnych oblastiach. V súvislosti s tým následne vznikali dcérske osídlenia (Tochtersiedlungen). Pozri: PÖSS, Dejiny a kultúra..., s. 32; LENDL, Egon. Der deutsche Volksboden im Nordkarpatenraum. In: *Karpatenland*, 1941, roč. 12, č. 1, s. 12-20.

²³ KLAUBE, Manfred. Deutschböhmisches Siedlungen im Karpatenraum. Marburg: J. G. Herder-Institut, 1984, s. 13-15; LENDL, Egon. Die neuzeitlichen deutschen Siedlungsbewegungen in den Westkarpatenländern. In: BERANEK, Franz Josef (ed.). *Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum*. Kásmark: Schriftenreihe des Institut für Heimatforschung, 1943, s. 106-115; LEMEŠ, Vladimír. Sklárne v Zlatníkochoch. In: GREŽŤOVÁ, Helena (ed.). *Zlatníky. Prírodopis, história a súčasnosť*. Zlatníky: Obecný úrad Zlatníky, 2006, s. 107-114.

potrební aj drevorubači.²⁴ Na výrobu skla totiž bolo potrebné značné množstvo palivového dreva.²⁵

Huncokárske osídlenie na území Považského Inovca sa v istých aspektoch odlišovalo od toho malokarpatského. Považsko-inoveckí huncokári nielen zakladali nové usadlosti, ale po svojom príchode sa usádzali na niektorých už existujúcich kopaniciach, ktoré sa nachádzali napríklad v chotároch obcí Hrádok nad Váhom, Hôrka nad Váhom, Moravany nad Váhom a iné.²⁶ V matričných záznamoch viacerých tamojších podhorských obcí sú napríklad pri mieste pobytu niektorých huncokárov uvádzané kopanice v latinskej, prípadne maďarskej forme zápisu (exstirpaturistae, irtvány). Pri niektorých maďarsky písaných záznamoch sú dokonca viacerí huncokári označení ako kopaničiari (irtványok).²⁷

Kým väčšina malokarpatských huncokárov ešte v prvej polovici 20. storočia stále pracovala v lesnom hospodárstve, časť ich považsko-inoveckých náprotivkov získala už na konci 19. storočia pôdu a došlo tak k zmene ich profesijného zamerania. Stali sa z nich sedliaci alebo remeselníci a mnohé lesné usadlosti začali postupne zanikať.²⁸ Vzhľadom na svoju osobitosť a malokarpatský pôvod, použil rakúsky historik a geograf Egon Lendl na označenie považsko-inoveckého osídlenia tamojších huncokárov termín dcérske osídlenie (Tochtersiedlung).²⁹

V odbornej literatúre sa poznatky o huncokároch žijúcich na území Považského Inovca objavujú až v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. storočia.³⁰ Záujem o túto špecifickú, nemecky hovoriacu skupinu obyvateľstva v danom období, súvisel menovite so silnejúcim výskumom tzv. nemeckých jazykových ostrovov (Sprachinselforschung).³¹ V rámci neho sa v nemecky hovoriacich krajinách a tiež štátoch so silne zastúpenou nemeckou menšinou, postupne od dvadsiatych rokov 20. storočia profilovalo národopisné štúdium etnických enkláv

(Sprachinselvevolkskunde), ako osobitná etnografická subdisciplína.³² Tento proces sa ešte viac urýchlil v tridsiatych rokoch 20. storočia s nástupom národného socializmu (nacizmu) v Nemecku. Vtedajšia Veľkonemecká ríša sa okrem iného snažila tiež prostredníctvom národopisných a etnografických výskumov, ideologicky pôsobiť na príslušníkov nemeckých menšín, žijúcich v jednotlivých európskych štátoch. K nim patrilo aj Slovensko.³³

Tochtersiedlung Tribeč

Odborné práce z minulosti aj súčasnosti, ktoré sú zamerané na huncokársku tematiku sa takmer výlučne zaoberajú malokarpatským resp. považsko-inoveckým osídlením. Nedávno sa však prostredníctvom podrobného výskumu jednotlivých matrik podarilo zistiť, že huncokárske obyvateľstvo mohlo obývať aj územia Strážovských vrchov, Tribeča a lokality Díč a Rišňovce.³⁴ Poznatky o prípadných tribečských huncokároch sa nachádzajú konkrétne v matrikách obcí Jedľové Kostoľany, Ladice, Skýcov, Solčany, Topoľčianky a Velčice.

Huncokári, resp. ich potomkovia sa v tribečskom pohorí mohli začať usádzať v štyridsiatych rokoch 19. storočia. Prvý záznam svedčiaci o ich eventuálnej prítomnosti pochádza z roku 1845 a viaže sa k oblasti Skýcova. Toho času sa tu 28. februára uskutočnil krst dieťaťa menom Alexander. Jeho rodičmi boli zamestnanci Drahožickej sklenej huty (Inocentzál üveg-huta), Melchior Pauchly a Jozefína Gattermajer. Ako krstní rodičia sú uvedení František a Terézia Taffernerovci.³⁵ V matrike zomrelých z 28. marca 1847 sa nachádza údaj o smrti Terézie, ktorá tu bola označená ako manželka hlavného skýcovského

²⁴ KRAJČOVIČ, Pavol. Sídla huncokárov na území Považského Inovca, Strážovských vrchov a Tribeča vo svetle písomných prameňov. In: *Etnologické rozpravy*, 2020, roč. 27, č. 2, s. 49-75.

²⁵ KAVULJAK, Andrej. *Dejiny lesníctva a drevárstva na Slovensku*. Bratislava: Lesnícka a drevárska ústredňa, 1942, s. 144-145.

²⁶ WOLF-BERANEK, Aus dem Sagenschatz..., s. 3-4.

²⁷ KRAJČOVIČ, Sídla huncokárov..., s. 49-75.

²⁸ WOLF-BERANEK, Aus dem Sagenschatz..., s. 3-4.

²⁹ LENDL, Die neuzeitlichen..., s. 106-115.

³⁰ BERANEK, Wir entdecken..., s. 5.

³¹ PANCZOVÁ, Zuzana – KILIÁNOVÁ, Gabriela – KUBISA, Tomáš. *Národopis na Slovensku v službách Tretej ríše*. Bratislava: Marenčin PT, 2021, s. 23-25.

³² LOZOVIUK, Petr. „Nečeští čeští“ autoři a jejich reflexe etnické problematiky. In: LOZOVIUK, Petr (ed.). *Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století. Příspěvek intelektuálů z českých zemí ke studiu kolektivních identit*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 9-38; Je všeobecne známe, že tento bádateľský smer – štúdium etnických enkláv (Sprachinselvevolkskunde) sa na základe programového diela rakúsko-nemeckého folkloristu a historika Waltera Kuhna z roku 1934 s názvom *Výskum nemeckých jazykových ostrovov: história, úlohy, postupy* (*Deutsche Sprachinsel-Forschung: Geschichte, Aufgaben, Verfahren*), nešťastne načasovaného v tridsiatych rokoch 20. storočia, stal populárnym takmer súběžne s národným socializmom (nacizmom). Do istej miery sa tak stal ideologickou oporou oficiálnej nemeckej východnej expanzívnej politiky. Pozri: LISZKA, József. *Národopis Maďarov na Slovensku*. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2003, s. 29; KUHN, Walter. *Deutsche Sprachinsel-Forschung: Geschichte, Aufgaben, Verfahren*. Plauen in Vogtland: Wolff, 1934.

³³ KANTEK, Karol. Život späť s lesom: Osudy zabudnutej nemeckej komunity v Malých Karpatoch. In: *História*, 2008, roč. 8, č. 6, s. 33-35; KOVÁČ, Nemecko..., s. 84-85.

³⁴ KRAJČOVIČ, Sídla huncokárov..., s. 49-75.

³⁵ Matrika narodených 1843 – 1852, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 8 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BT7-3TR?i=7&wc=9PQ3DPG%3A107654301%2C114344001%2C163709701%2C163709702&cc=1554443>.

poľovníka (Szkiczoi Fő-Vadásznak felesége).³⁶ Miesto na ktorom Taffernerovci žili sa v matričných zápisoch nespomína. Pravdepodobne to bola bližšie neznáma horáreň nachádzajúca sa v skýcovských lesoch. Ďalším poľovníkom pôsobiacim v skýcovských horách bol Artur Seewald. V matrike je zapísané, že bol v službách špachtického rodu Odescalhi a žil v dome číslo 51 (Szkíco 51 n.)³⁷ Huncokársky pôvod manželov Taffernerovcov (prinajmenšom Františka) a Artura Seewalda môžu okrem pracovného zamerania (poľovníctvo), dosvedčiť tiež ich rodové mená. Priezviská Seewald a Tafferner sú totiž typické pre malokarpatských a považsko-inoveckých huncokárov.³⁸ Osoby s typicky huncokárskymi rodovými menami žijúci v okolí Skýcova sa okrem poľovníctva venovali tiež práci v tamojšej sklenej hute (manualista ustrina, üveg munkás) a hájníctvu (erdőkerülő).³⁹ Niektorí boli paholkami (famulus).⁴⁰ Zároveň sa v príslušných matričných záznamoch objavujú aj konkrétne miesta, kde tieto osoby žili. Boli to nasledovné: Drahožická sklená huta (Inocentzál ustrina vitri), lokalita Zlatý potok a domy číslo 70, 79, ktoré

sa vzťahovali na bližšie neznámu oblasť v rámci Skýcova.⁴¹

V matrikách obce Solčany sa prvá správa o obyvateľstve, ktoré mohlo patriť k huncokárom objavuje v roku 1848.⁴² Toho času sa tu 20. novembra uskutočnil krst dieťaťa menom Ján. Jeho rodičmi boli solčianski drevorubači (favágó Szolcsán) Martin Grosz a Alžbeta Haberl. Krstnými rodičmi dieťaťa boli Andrej Schvantner a Magdaléna Grosz.⁴³ Informácia o konkrétnom bydlisku drevorubačov v matrike absentuje. Väčšina identifikovaných osôb sa venovala drevorubačstvu. V príslušných matričných zápisoch sa však objavujú aj správy o poľovníckej (venator, vadász), horárskej (sylvanus) či dokonca tesárskej (asciarius) profesii.⁴⁴ Miesta konkrétneho pobytu tohto obyvateľstva sa v matrikách nenachádzajú. Od začiatku päťdesiatych rokov 19. storočia sa však objavujú poznatky o tzv. solčianskych nových domoch (Szolcsán novus domus). Na základe údajov o týchto nových domoch je možné tvrdiť, že miestne panstvo postavilo pre prísťahovalcov nové obydlia. Niektoré z nich mali tiež pridelené konkrétne čísla.⁴⁵ Trend budovania nových príbytkov miestnym panstvom, prebiehal už počas usádzania sa huncokárov v Malých Karpatoch v prvej polovici 18. storočia. V niekoľkých matričných záznamoch sú uvedené aj pomenovania bližšie neurčených sídiel, ktoré potvrdzujú každodennosť potenciálnej huncokárskej populácie v horskom prostredí tribečského pohoria a zároveň odkazujú na oblasť Solčian: Szolcsán in sylva, Szolcsán in szilvis, In

³⁶ Matrika zomrelých 1843 – 1852, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 19 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BT7-3FG?i=12&wc=9PQ3-DPK%3A107654301%2C114344001%2C163709701%2C950231301&cc=1554443>.

³⁷ Matrika zomrelých 1870 – 1895, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 140a [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BT7-3CG?i=97&cc=1554443&cat=1368478>.

³⁸ Pre malokarpatských huncokárov boli charakteristické tieto rodové mená: Amon, Aschenschwandtner, Oschenschwandtner, Schwandtner, Gschwandtner, Eckhardt, Fabian, Graus, Grosshapp, Gschill, Kschill, Haverl, Hirner, Hofer, Kern, Langer, Lintner, Meierhofer, Nitschneider, Reisenauer, Reisinger, Seewald, Steinecker, Tanglmayer, Trautenberger, Wajkuni, Findl, Tafferner, Vrátny, Ribníkár a iné. Pozri: BERANEK, Franz Josef. Deutsche Holzhacker in den Kleinen Karpathen. In: *Neues Pressburger Tagblatt*, 1930, roč. 1, č. 17, s. 3-4; PÖSS, Ondrej – FILO, Rastislav. *Huncokári – ľudia z našich hôr: sprievodca po expozícií*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2017, s. 5; Pre považsko-inoveckých huncokárov boli typické tieto priezviská: Tangelmayer, Reisenauer, Graf, Gróf, Kern, Eckhardt, Lindtner, Aschengeschwandtner, Rösler, Schwandtner, Gschwandtner, Steinecker, Seewald, Meierhofer, Fabian, Gottstein, Glos, Hirschel, Kafka, Sandtner, Viederlan, Fisel, Fixel, Arczt, Drester, Tafferner či Hartinger. Pozri: WOLF-BERANEK, Aus dem Sagenschatz..., s. 3-4.

³⁹ Matrika narodených 1873 – 1894, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 90 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBT7-S25?i=48&wc=9PQ3-DPG%3A107654301%2C114344001%2C163709701%2C163709702&cc=1554443>; Matrika sobášených 1866 – 1896, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 192 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBT7-SFV?i=127&wc=9PQ3-DPK%3A107654301%2C114344001%2C163709701%2C950231301&cc=1554443>.

⁴⁰ Matrika narodených 1873 – 1894, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 83 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBT7-S2N?i=44&wc=9PQ3-DPG%3A107654301%2C114344001%2C163709701%2C163709702&cc=1554443>.

⁴¹ Matrika narodených 1873 – 1894, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 90 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBT7-S25?i=48&wc=9PQ3-DPG%3A107654301%2C114344001%2C163709701%2C163709702&cc=1554443>; Matrika sobášených 1866 – 1896, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 192 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBT7-SFV?i=127&wc=9PQ3-DPK%3A107654301%2C114344001%2C163709701%2C950231301&cc=1554443>; Matrika zomrelých 1870 – 1895, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 126a-126b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBT7-SJL?i=83&cc=1554443&cat=1368478>; Matrika narodených 1873 – 1894, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov, s. 146a-146b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BT7-3V2?i=99&wc=9PQ3-DPG%3A107654301%2C114344001%2C163709701%2C163709702&cc=1554443>.

⁴² Uhorský polyhistor Matej Bel v roku 1742 charakterizoval Solčany ako ľudnatú obec, ktorá bola pôvodne mestečkom. V jeho dobe už patrila panstvu Topoľčianky. Pozri: REŠKO, Alexander. *Solčany: pozorubodnosti*. Komárno: KT, 2005, s. 4.

⁴³ Matrika narodených 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany, s. 138 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8-BTH-3ZQ?i418=&cc=1554443&cat=1369400>.

⁴⁴ Matrika narodených 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany, s. 158-159 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBTH-CMY?i=83&cc=1554443&cat=1369400>; Matrika narodených 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany, s. 216-217 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBTH-CQD?i=112&cc=1554443&cat=1369400>; Matrika narodených 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany, s. 443-444 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9BTH-ZQ3?i=226&cc=1554443&cat=1369400>.

⁴⁵ KRAJČOVIČ, Sídla huncokárov..., s. 49-75.

sylvis Szolcsánensibus, lignicida in sylvis Szolcsánensibus.⁴⁶ Pri niektorých osobách je tiež uvedený ich malokarpatský pôvod. Celkovo päť osôb pochádzalo z Pezinka, jedna z Častej a rovnako jedna osoba prišla do oblasti Solčian z obce Kuchyňa.⁴⁷

Od začiatku päťdesiatych rokov 19. storočia sa eventuálni huncokári objavujú v Ladiciach. Prvý záznam o nich pochádza z roku 1855. Nachádza sa v ňom informácia o robotníkovi, resp. nádenníkovi (operarius) Františkovi Kuttnerovi a jeho manželke Márii Lintnerovej. Tieto osoby žili v chotári neďalekej obce Kostofany pod Tribečom, keďže v matrike je uvedené, že obývali tamojši dom číslo 34 (Kosztolan nro. 34).⁴⁸ V rámci Kostolian, konkrétne v dome číslo 39 žil aj tesár (ascarius) Gabriel Oschenschvantner so svojou manželkou Alžbetou Trautenberger. Pochádzali z Častej.⁴⁹ V matričných záznamoch obce Ladice sa nachádzajú taktiež informácie o osobách žijúcich v blízkom Jelenci. Väčšina z nich sa venovala drevorubačstvu. K roku 1858 sa napríklad viaže údaj o krste diet'at'a menom Zuzana. Jeho rodičmi boli Vincent Steininger (Steinecker), ktorý bol rezačom dreva (scissor ligni) a Mária Reisenauer. Pár žil v dome číslo 116 (Ghymes 116). Krstnými rodičmi Zuzany boli Ján Hirner a Zuzana Lintner.⁵⁰ V rámci Jelenca žili aj nositelia mena Graus. Jedným z nich bol František Graus, ktorý pochádzal z Modry.⁵¹

V matrikách obce Velčice sa prvé správy o možných huncokároch objavujú v roku

⁴⁶ KRAJČOVIČ, Sídla huncokárov..., s. 49-75.

⁴⁷ Matrika sobášených 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany, s. 1203-1204 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9BTH-XMD?i=271&wc=9PQ3-RMD%3A107654301%2C130332801%2C161664601%2C161669801&cc=1554443>; Matrika sobášených 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany, s. 1161-1162 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBTH-DV4?i=250&wc=9PQ3-RMD%3A107654301%2C130332801%2C161664601%2C161669801&cc=1554443>; Matrika zomrelých 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany, s. 872-873 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9BTH-XJ5?i=96&wc=9PQ3-RMD%3A107654301%2C130332801%2C161664601%2C161669801&cc=1554443>; Matrika zomrelých 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany, s. 966-967 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBTH-D8G?i=147&wc=9PQ3-RMD%3A107654301%2C130332801%2C161664601%2C161669801&cc=1554443>.

⁴⁸ Matrika narodených 1841 – 1862, rímsko-katolícky farský úrad Ladice, s. 124a-124b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BTH-PGZ?i=76&wc=9PQ3-T3Y%3A107654301%2C114344001%2C163645701%2C163648701&cc=1554443>.

⁴⁹ Matrika narodených 1841 – 1862, rímsko-katolícky farský úrad Ladice, s. 188a-188b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBTH-PBS?i=146&wc=9PQ3-T3Y%3A107654301%2C114344001%2C163645701%2C163648701&cc=1554443>.

⁵⁰ Matrika narodených 1841 – 1862, rímsko-katolícky farský úrad Ladice, s. 149a-149b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9BTH-RFP?i=103&wc=9PQ3-T3Y%3A107654301%2C114344001%2C163645701%2C163648701&cc=1554443>.

⁵¹ Matrika sobášených 1857 – 1901, rímsko-katolícky farský úrad Ladice, s. 1a-1b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBTQ-94H?i=3&wc=9PQ3-HZW%3A107654301%2C114344001%2C163645701%2C163661301&cc=1554443>.

1848. Konkrétne z dňa 22. januára toho roku pochádza záznam o krste diet'at'a menom Vincent. Jeho otcom bol zlatniansky drevorubač (Zlatnoi favágó) Jozef Reisenauer a matkou bola Mária Guneck.⁵² Je evidentné, že Velčice boli spádovou obcou pre možné obyvateľstvo huncokárskeho pôvodu, ktoré žilo predovšetkým v blízkom okolí Zlatna. V obecných matrikách sa totiž nachádza viacero zápisov o ich krstoch, sobášoch a úmrtiach. Väčšina príslušných záznamov sa týka rodiny Reisenauer a Oschenschvantner.⁵³ Medzi miestami, kde identifikované osoby žili sa spomínajú explicitne lokality rozprestierajúce sa v rámci lesa (Zlatno in sylvis), či dom číslo 31. Najčastejšie boli uvádzaní ako zamestnanci, resp. drevorubači tamojšej sklenej huty (ustrina vitri lignicida).⁵⁴ Niektorí však pracovali aj ako kuriči (calefactor).⁵⁵ V zápisoch z matrík je možné identifikovať viacero osôb, ktoré boli nositeľmi typicky huncokárskych rodových mien. Napríklad z dňa 24. júla pochádza informácia o krste diet'at'a menom Mária. Jej rodičmi boli drevorubači pracujúci v sklenej hute (ustrina vitri lignicida) Alojz Oleram a Jozefína Hirner. Ako krstní rodičia sú uvedení Rudolf Javorka a Mária Ekhard.⁵⁶ V odlišnom zápise je zaznamenané, že Mária Ekhard pochádzala z Pezinka (Bazinii).⁵⁷

⁵² Matrika narodených 1839 – 1873, rímsko-katolícky farský úrad Velčice, s. 50 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBRY-968K?i=28&wc=9PQS-FMT%3A107654301%2C114344001%2C163741701%2C135864001&cc=1554443>.

⁵³ Matrika narodených 1839 – 1873, rímsko-katolícky farský úrad Velčice, s. 60 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBRY-96RL?i=33&wc=9PQS-FMT%3A107654301%2C114344001%2C163741701%2C135864001&cc=1554443>; Matrika sobášených 1801 – 1880, rímsko-katolícky farský úrad Velčice, s. 140a-140b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBRY-981T?i=88&wc=9PQS-FM5%3A107654301%2C114344001%2C163741701%2C163748801&cc=1554443>.

⁵⁴ Areál zaniknutej sklárne sa nachádza v údolí Čerešňového potoka medzi južnými bočnými výbežkami pohoria Tribeč, približne štyri kilometre severne od Velčíc. Podľa dostupných historických prameňov bola sklárne v prevádzke relatívne krátke obdobie medzi rokmi 1856 až 1879, resp. 1885. Jej vznik súvisel s podnikateľskými aktivitami majiteľov Jeleneckého (Gýmešského) panstva, grófskou rodinou Forgáčovcov. Pozri: BISTÁK, Peter – BORZOVÁ, Zuzana. Zaniknutá sklárne vo Velčiciach (okr. Zlaté Moravce) z pohľadu nedeštruktívneho archeologického výskumu. In: STAŠŠÍKOVÁ ŠTUKOVSKÁ, Danica (ed.). *Historické sklo. Multidisciplinárne o historickom skle III*. Bratislava: Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV, 2018, s. 217-227.

⁵⁵ Matrika narodených 1839 – 1873, rímsko-katolícky farský úrad Velčice, s. 251-252 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBRY-9DZF?i=129&wc=9PQS-FMT%3A107654301%2C114344001%2C163741701%2C135864001&cc=1554443>; Matrika narodených 1839 – 1873, rímsko-katolícky farský úrad Velčice, s. 281-282 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BRY-9DJF?i=144&wc=9PQS-FMT%3A107654301%2C114344001%2C163741701%2C135864001&cc=1554443>.

⁵⁶ Matrika narodených 1839 – 1873, rímsko-katolícky farský úrad Velčice, s. 283-284 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-LBRY-9D1K?i=145&wc=9PQS-FMT%3A107654301%2C114344001%2C163741701%2C135864001&cc=1554443>.

⁵⁷ Matrika sobášených 1801 - 1880, rímsko-katolícky farský úrad Velčice, s. 127a-127b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BRY-946D?i=75&wc=9PQS-FM5%3A107654301%2C114344001%2C163741701%2C163748801&cc=1554443>.

V Jedľových Kostoľanoch sa prvý záznam o eventuality huncokároch viaže k roku 1857. Toho času sa tu spomína poľovník (venator) Alojz Seewald. Spolu so svojou manželkou žil na lokalite Hlboká číslo 9, čo bola horáreň stojaca na mieste bývalej sklenej huty.⁵⁸ V neskorších záznamoch je uvedené, že Seewald bol v službách kniežat'a Artura Odescalhiho (Herczog Odescalchy vadásza).⁵⁹ Najčastejšie sa v matrikách Jedľových Kostolian spomína rodina Vrátnych. Príslušníci tohto rodu pôsobili vo funkcii hájnikov (erdővéd), lesníkov (erdész) a drevorubačov (favágó).⁶⁰ Pochádzali z malokarpatskej oblasti. Príkladom toho je Adalbert Vrátny, ktorý sa do tamojšej oblasti presunul z Častej (Cseszte).⁶¹ Rovnako tak v rámci chotára Jedľových Kostolian žili Eckhardtovci. V zápise z roku 1891 je spomenutý hlavný hájnik (uradalmi erdővéd) Ján Eckhard, ktorý mal pochádzať z Modry.⁶² Zaujímavosťou je, že v neskoršom zázname z roku 1892 je uvedené, že mal pôvod v Pezinku.⁶³

Najmenej záznamov o populácii, ktorá mohla mať huncokársky pôvod sa viaže k oblasti Topoľčianok. Prvý matričný zápis pochádza z roku 1855. Dňa 12. júla toho roku sa uskutočnil krst dieťaťa menom Magdaléna, ktorého rodičmi boli František Schvandner a Katarína Haberl. Pri rodičoch je uvedená aj ich profesia. Boli drevorubačmi (lignisector) a žili v dome číslo 27, ktorý sa rozprestieral v rámci

chotára neďalekej obce Žikava (Zsikva no. 27).⁶⁴ Popri Schvandnerovi a jeho manželke žili v oblasti Žikavy aj iní možní huncokári. Z roku 1869 pochádza záznam o Štefánii Lintner, ktorá bola manželkou kolára (rotarius) Štefana Kováča. Manželia obývali rovnaký príbytok ako Schvandnerovci, t. j. dom číslo 27.⁶⁵ K roku 1869 sa viaže taktiež správa o Jánovi Ekhardtovi (Ekartovi) a Alžbete Reisenauer, ktorí žili v dome bez číselného označenia. Podľa matriky bol Ekhardt hlavným horárom (sylvanus dominalis).⁶⁶ V rámci katastra Topoľčianok žili rodiny Lintnerovcov. Z dňa 8. augusta 1861 pochádza matričný zápis o Michalovi Lintnerovi a jeho manželke Márii, ktorí žili v dome číslo 10 a pochádzali z Pezinka (Basinis oriunda).⁶⁷ V roku 1864 zomrela vo veku šesťdesiatich rokov Klára Lintner, ktorá bola manželkou kolára (uxor rotarius) Ľudovíta Lintnera. Obývala dom číslo 100.⁶⁸

Záver

Huncokári, ktorí boli súčasťou nemeckej menšiny na Slovensku, prichádzali na územie západného Slovenska počas viacerých migračných etáp v priebehu 18. a 19. storočia. Profesionálne zameraní na prácu v lesnom hospodárstve, osídľovali predovšetkým lesné oblasti malokarpatského pohoria. Neskôr sa časť z nich presunula aj na územia iných slovenských horstiev, kde vytvorili samostatné dcérske osídlenia. Napriek tomu, že sa v odbornej časti literatúry najčastejšie spomína dcérske osídlenie v Považskom Inovci, prostredníctvom skúmaných matričných záznamov bolo možné získať tiež poznatky o možných huncokároch, ktorí sa usadili aj na iných miestach. V rámci svojho príspevku som sa explicitne zamerlal na oblasť horského celku Tribeč. Prvé správy o prítomnosti obyvateľstva eventuálneho huncokárskeho pôvodu v rámci skúmaného územia pochádzajú z roku 1845 a viažu sa k obci Skýcov. Od tohto obdobia bolo možné v príslušných matrikách identifikovať viacero osôb, ktoré žili v rámci chotárov, resp. v tesnej blízkosti spomenutého Skýcova, Solčian, Ladíc, Velčíc, Jedľových Kostolian či

⁵⁸ Matrika narodených 1823 – 1872, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany, s. 280a-280b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBRB=93-TR?i162=&wc=9PQS-L26%3A107654301%2C114344001%2C163622901%2C163624301&cc=1554443>.

⁵⁹ Matrika narodených 1823 – 1872, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany, s. 351a-351b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBRB=93-JH?i231=&wc=9PQS-L26%3A107654301%2C114344001%2C163622901%2C163624301&cc=1554443>.

⁶⁰ Matrika narodených 1872 – 1892, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany, s. 63-64 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7=9-B3T8-7Y?i35=&wc=9PQS-BZK%3A107654301%2C114344001%2C163622901%2C163627701&cc=1554443>; Matrika narodených 1872 – 1892, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany, s. 99-100 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBT3-DW2?i=53&wc=9PQS-BZK%3A107654301%2C114344001%2C163622901%2C163627701&cc=1554443>; Matrika narodených 1872 – 1892, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany, s. 139-140 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BT3-DYG?i=73&wc=9PQS-BZK%3A107654301%2C114344001%2C163622901%2C163627701&cc=1554443>.

⁶¹ Matrika sobášených 1872 – 1904, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany, s. 266a-266b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7=-LB3T8-DY?i157=&wc=9PQS-BZK%3A107654301%2C114344001%2C163622901%2C163627701&cc=1554443>.

⁶² Matrika sobášených 1872 – 1904, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany, s. 282a-282b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBT3=8-PV?i173=&wc=9PQS-BZK%3A107654301%2C114344001%2C163622901%2C163627701&cc=1554443>.

⁶³ Matrika zomrelých 1872 - 1894, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany, s. 424a-424b 282b [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7=8-B3T8-3G?i313=&wc=9PQS-BZK%3A107654301%2C114344001%2C163622901%2C163627701&cc=1554443>.

⁶⁴ Matrika narodených 1843 – 1874, rímsko-katolícky farský úrad Topoľčianky, s. 169 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7=-LBRY-1PW?i96=&cc=1554443&cat=1376900>.

⁶⁵ Matrika narodených 1843 – 1874, rímsko-katolícky farský úrad Topoľčianky, s. 366 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBRY=-PRD?i195=&cc=1554443&cat=1376900>.

⁶⁶ Matrika narodených 1843 – 1874, rímsko-katolícky farský úrad Topoľčianky, s. 367 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBRY=-PRD?i195=&cc=1554443&cat=1376900>.

⁶⁷ Matrika zomrelých 1843 – 1877, rímsko-katolícky farský úrad Topoľčianky, s. 228 [online 23. mája 2023], <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7=8-BRJ9-SYQ?i125=&cc=1554443&cat=1376900>.

⁶⁸ Matrika zomrelých 1843 – 1877, rímsko-katolícky farský úrad Topoľčianky, s. 262 [online 23. mája 2023], [https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBR\]=97-8H?i142=&cc=1554443&cat=1376900](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBR]=97-8H?i142=&cc=1554443&cat=1376900).

Topoľčanok. Ich huncokársky pôvod môže dosvedčiť okrem rodových mien aj ich profesijné zameranie. Pracovali ako drevorubači, lesníci, poľovníci, hájníci, horári, tesári, kolári, zamestnanci sklenených hút či dokonca kuriči. Miesta, kde potenciálni tribečskí huncokári žili naopak potvrdzujú spätosť tejto etnografickej skupiny s horským prostredím, tak ako to je známe napríklad v materskom osídlení (Muttersiedlung) v Malých Karpatoch. Študované matriky zároveň dosvedčujú, že eventuálne huncokárske osídlenie v Tribeči založili migranti pochádzajúci z malokarpatského regiónu. Celkovo deväť osôb pochádzalo z okolia Pezinka, štyri z Častej, dve z Modry a jedna z obce Kuchyňa. Napriek týmto zisteniam je však príliš problematické tvrdiť, že horeuvedené osoby boli súčasťou etnografickej skupiny huncokárov. Isté indicie síce môžu naznačovať ich rodové mená, profesijné zameranie a migrácia z malokarpatskej oblasti. Avšak nevieme či sa aj v rámci „nového domova“ v tribečskej oblasti identifikovali s touto etnografickou skupinou. V istých intenciách však predsa len obstoja tvrdenie, že to boli potomkovia malokarpatských huncokárov, ktorí tu našli nové životné príležitosti.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene (digitalizované cirkevné matriky)

Matrika narodených 1823 – 1872, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany
 Matrika narodených 1872 – 1892, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany
 Matrika sobášených 1872 – 1904, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany
 Matrika zomrelých 1872 - 1894, rímsko-katolícky farský úrad Jedľové Kostoľany
 Matrika narodených 1841 – 1862, rímsko-katolícky farský úrad Ladice
 Matrika sobášených 1857 – 1901, rímsko-katolícky farský úrad Ladice
 Matrika narodených 1843 – 1852, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov
 Matrika narodených 1873 – 1894, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov
 Matrika sobášených 1866 – 1896, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov
 Matrika zomrelých 1843 – 1852, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov
 Matrika zomrelých 1870 – 1895, rímsko-katolícky farský úrad Skýcov
 Matrika narodených 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany
 Matrika sobášených 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany
 Matrika zomrelých 1801 – 1900, rímsko-katolícky farský úrad Solčany
 Matrika narodených 1843 – 1874, rímsko-katolícky farský úrad Topoľčianky
 Matrika zomrelých 1843 – 1877, rímsko-katolícky farský úrad Topoľčianky
 Matrika narodených 1839 – 1873, rímsko-katolícky farský úrad Velčice
 Matrika sobášených 1801 – 1880, rímsko-katolícky farský úrad Velčice

Literatúra

- BELÁKOVÁ, Mária (2012). Nemecké názvy prítokov (i prameňov) „Stoličného potoka“ ako svedectvá o nemeckej kolonizácii. In: OLOŠTIAK, Martin (ed.). *Jednotlivé a všeobecné v onomastike*. Prešov: Prešovská univerzita, s. 199-207. ISBN 978-80-555-0576-3.
- BERANEK, Franz Josef (1930). Deutsche Holzhacker in den Kleinen Karpathen. In: *Neues Pressburger Tagblatt*, 1930, roč. 1, č. 17, s. 3-4.
- BERANEK, Franz Josef (1941). *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus*. München: Max Schick Verlag.
- BERANEK, Franz Josef (1941). Wir entdecken neue Deutsche. Verstreute holzhackerfamilien deutschen Ursprungs. In: *Grenzboten*, 1941, roč. 11, č. 71, s. 5.
- BERANEK, Franz Josef (1942). Beiträge zur Kenntnis des Volkstums der deutschen Holzhacker in den Kleinen Karpathen II. In: *Karpatenland*, 1942, roč. 12, č. 3-4, s. 306-313.
- BERANEK, Franz Josef (1943). Das Habanerdeutsch. In: *Deutsche Stimmen*, 1943, roč. 10, č. 4, s. 4.
- BERANEK, Franz Josef (1943). Die deutsche Besiedlung der Westslowakei. In: BERANEK, Franz Josef (ed.). *Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum*. Kásmark: Schriftenreihe des Institut für Heimatforschung, s. 56-77.
- BISTÁK, Peter – BORZOVÁ, Zuzana (2018). Zaniknutá skláreň vo Velčiciach (okr. Zlaté Moravce) z pohľadu nedeštruktívneho archeologického výskumu. In: STAŠŠÍKOVÁ ŠTUKOVSKÁ, Danica (ed.). *Historické sklo. Multidisciplinárne o historickom skle III*. Bratislava: Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV, s. 217-227. ISBN 978-80-570-0399-1.
- BOTÍK, Ján (2007). *Etnická história Slovenska: K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava: Lúč. ISBN 978-80-7114-650-6.
- ĎURKOVSKÁ, Mária (2007). História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia. In: *Človek a spoločnosť*, 2007, roč. 10, č. 2, s. 1-11. ISSN 1335-3608.
- FEDIČ, Dušan (2014). Analysis of Huncokars' Dialect. In: *Ethnologia Actualis*, 2014, roč. 14, č. 2, s. 109-119. ISSN 1339-7877.
- FOCHLER, HAUKE, Gustav (1937). *Deutscher Volksboden und Deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei. Eine geographisch-geopolitisch Zusammenschau*. Heidelberg: Kurt Vowinkel.
- GROTHER, Hugo (1943). *Das Deutsche Volkstum der Slowakei in Vergangenheit und Gegenwart*. München: Verlag Dr. Hugo.

- HABÁŇOVÁ, Gabriela (1992). K niektorým problémom intra- a extraskupinových vzťahov drevorubačov tzv. Huncokárov v Malých Karpatoch. In: RATICA, Dušan (ed.). *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, s. 66-85.
- HORVÁTHOVÁ, Margaréta (2002). *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín. ISBN 80-8062-152-7.
- KANTEK, Karol (2008). Život späť s lesom: Osudy zabudnutej nemeckej komunity v Malých Karpatoch. In: *História*, 2008, roč. 8, č. 6, s. 33-35. ISSN 1335-8316.
- KASER, Hans (1934). *Der Volks- und Kulturboden des Slowakeideutschtums. Beiträge zur Siedlungsgeographie*. Breslau: Verlag Priebratsch's Buchhandlung.
- KAVULJAK, Andrej (1942). *Dejiny lesníctva a drevárstva na Slovensku*. Bratislava: Lesnícka a drevárska ústredňa.
- KÁRPÁTY, Peter (2002). Karpatskí Nemci a nemecká otázka na Slovensku. In: *Folia geographica*, 2002, roč. 38, č. 6, s. 41-53. ISBN 80-8068-270-4.
- KLAUBE, Manfred (1984). *Deutschböhmisches Siedlungen im Karpatenraum*. Marburg: J. G. Herder-Institut. ISBN 3-87969-186-X.
- KOVÁČ, Dušan (1991). *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku 1871 – 1945*. Bratislava: Veda. ISBN 80-224-0155-2.
- KRAJČOVIČ, Pavol (2020). Sídla huncokárov na území Považského Inovca, Strážovských vrchov a Tribeča vo svetle písomných prameňov. In: *Etnologické rozprawy*, 2020, roč. 27, č. 2, s. 49-75. ISSN 1335-5074.
- KRAJČOVIČ, Pavol. *Huncokári – každodenný život zaniknutej minority*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. ISBN 978-80-8060-517-9.
- KUHN, Walter (1934). *Deutsche Sprachinsel-Forschung: Geschichte, Aufgaben, Verfahren*. Plauen in Vogtland: Wolff.
- LEMBERG, Eugen (1926). Volkskundliche Übersicht. In: WINTER, Eduard (ed.). *Die Deutschen in der Slowakei und in Karpathorussland*. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, s. 41-43.
- LENDL, Egon (1941). Der deutsche Volksboden im Nordkarpatenraum. In: *Karpatenland*, 1941, roč. 12, č. 1, s. 12-20.
- LENDL, Egon (1943). Die neuzzeitlichen deutschen Siedlungsbewegungen in den Westkarpatenländern. In: BERANEK, Franz Josef (ed.). *Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum*. Käsmark: Schriftenreihe des Institut für Heimatforschung, s. 106-115.
- LEMEŠ, Vladimír (2006). Sklárne v Zlatníkoch. In: GREŽŤDOVÁ, Helena (ed.). *Zlatníky. Prírodopis, história a súčasnosť*. Zlatníky: Obecný úrad Zlatníky, s. 107-114. ISBN 80-969497-8-0.
- LISZKA, József (2003). *Národopis Maďarov na Slovensku*. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín. ISBN 80-8062-052-0.
- LOZOVIUK, Petr (2012). „Nečeští čeští“ autoři a jejich reflexe etnické problematiky. In: LOZOVIUK, Petr (ed.). *Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století. Příspěvek intelektuálů z českých zemí ke studiu kolektivních identit*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 9-38. ISBN 978-80-7325-283-0.
- MAREK, Miloš (2011). *Národnosti Uhorska. Vysokoškolský učebný text*. Trnava: Filozofická fakulta v Trnave. ISBN 978-80-8082-470-9.
- MRVA, Ivan (1996). *Hrádok nad Váhom*. Bratislava: Alfa-press. ISBN 80-88811-48-1.
- NEUNTEUFL, Walter (1944). *Das Deutschtum im Pressburger Raum*. Graz: Südostdeutsches Institut.
- PANCZOVÁ, Zuzana (2017). Pôsobenie Franza J. Beranka na Slovensku v 30. a 40. rokoch 20. storočia: výskum „Huncokárov“ a Institut für Heimatforschung. In: *Ethnologia Europae Centralis*, 2017, roč. 14, č. 1, s. 23-39. ISBN 978-80-8105-942-1.
- PANCZOVÁ, Zuzana – KILIÁNOVÁ, Gabriela – KUBISA, Tomáš (2021). *Národopis na Slovensku v službách Tretej ríše*. Bratislava: Marenčin PT. ISBN 978-80-569-0958-4.
- PÖSS, Ondrej (2012). *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. ISBN 978-80-969872-1-4.
- PÖSS, Ondrej – FIELO, Rastislav. *Huncokári – ľudia z našich hôr: sprievodca po expozícií*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. ISBN 978-80-8060-416-5.
- REŠKO, Alexander (2005). *Solčany: pozoruhodnosti*. Komárno: KT. ISBN 80-8056-507-4.
- SEEWANN, Gerhard (2013). *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Band I. Vom Frühmittelalter bis 1860*. Marburg: Verlag Herder-Institut. ISBN 978-3-87969-373-3.
- SLOBODOVÁ NOVÁKOVÁ, Katarína (2017). Partnerský a erotický život v špecificky izolovanom horskom prostredí. In: ČÍHAL, Petr (ed.). *Erotika v lidové kultúre*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, s. 67-80. ISBN 978-80-87671-33-7.
- WOLF-BERANEK, Hertha (1943). Aus dem Sagenschatz der Inowetzdeutschen. In: *Deutsche Stimmen*, 1943, roč. 10, č. 7, s. 3-4.
- ZIMMERMANN, Fritz (1980). *Historisch-ethnographische Analyse der deutschen Siedlung im Pressburgerland*. Wien: Wilhelm Braumüller Universitäts Verlagsbuchhandlung. ISBN 3-7003-0239-8.

Problematická národnostná štatistika v sčítaní ľudu z roku 1930¹

Pavol Tišliar

prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.
University of Ss Cyril and Methodius in Trnava
Faculty of Arts
Department of historical sciences and Central European studies
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovakia
&
Masaryk University, Brno
Faculty of Arts
Department of Archaeology and Museology
Joštova 220/13
662 43 Brno
Czechia
e-mail: pavol.tisliar@ucm.sk
<https://orcid.org/0000-0002-0886-7499>

Populačné štúdie Slovenska 16:1:23-40

Problematic national statistics in the 1930 census

The paper deals with the problematic results of national statistics in the Czechoslovak census of 1930 in Slovakia. The ethnic statistics were significantly different in some regions compared to the results of the previous census 1921, particularly in some areas of southern and northeastern Slovakia, i.e., where a significant Hungarian and Ruthenian minority lived.

Keywords: mother language, nationality, national structure, 1930 census, Czechoslovakia, Slovakia

Úvodom

Sčítania ľudu prinášajú množstvo nezastupiteľných a jedinečných výsledkov, ktoré napomáhajú k fungovaniu mnohých oblastí života spoločnosti. Ide o akcie, ktoré sú náročné nielen po materiálnej stránke, ale aj organizačne. V minulosti sa do týchto cenzov zapájala veľká časť verejnej správy a obvykle boli na Slovensku metodicky organizované štatistickým úradom.

¹ Príspevok je čiastkovým výstupom projektu APVV-0199-20 „Transformácia populačného vývoja na Slovensku v regionálnom pohľade od konca 19. do polovice 20. storočia“.

Hoci pokusy o sčítanie obyvateľstva badať už v 18. storočí (Jozefov census 1784/87),² serióznejšia organizácia sa viaže až na poslednú tretinu 19. storočia. Kým v staršom období bol obsahovo dôraz kladený najmä na vojenské a daňové ciele, moderné sčítania cielili aj k výsledkom nápomocným k vedeckému poznaniu obyvateľstva.

Význam výsledkov moderných cenzov, ktoré na Slovensku datujeme od roku 1869 je zároveň umocnený ich pravidelnosťou. Tá nám umožňuje sledovať vývoj jednotlivých ukazovateľov v čase a zároveň v rôznych kontextoch. Sčítanie ľudu z roku 1869 bolo organizované ako prvé v zavedených 10-ročných cykloch a táto perióda napokon ostala základom nových sčítaní aj po vzniku Československej republiky.

Ako už bolo naznačené, obsahová stránka sčítaní sa časom menila, a to nielen vo vzťahu k hlavným vytýčeným cieľom, ale postupne v novšom období reagovala aj na praktické potreby spoločnosti. Najstaršie súpisové akcie a prvé sčítania zisťovali najmä základné údaje o počte obyvateľov, osobitne špecifikované vekom a pohlavím, ktoré následne postačovali na získanie prehľadov najmä o vojenskom potenciály krajiny. Z ich výsledkov bolo možné selektovať skupiny boj schopných mužov. V podobnom duchu sa realizovali aj hospodársky orientované súpisy, pri ktorých nezáležalo ani na celkovom počte obyvateľov, ale na počte hospodárskych jednotiek, daňovníkoch a ich charaktere. Moderné cenzy išli podstatne viac do hĺbky. Okrem toho, že sa základným prvkom sčítania stal jednotlivec, o ktorom sa zisťovali hlavné udalosti v jeho živote (vek, pohlavie, rodinný stav), na význame získali aj informácie o zamestnaní, náboženstve, etnicite (materinský jazyk, národnosť), gramotnosti, ale tiež poznatky o domácnosti, v ktorej žil. Okrem pravidelných cenzov sa na Slovensku uskutočnili aj špeciálne, mimoriadne, reagujúce na konkrétne potreby spoločnosti. To sa priamo odrazilo aj na zisťovaných charakteristikách, v ktorých často organizátori vynechali aj štandardne zisťované informácie a upriamili pozornosť špeciálne len na získanie potrebných informácií.³

Ak by sme mali zhodnotiť charakter a kvalitu pravidelne štatistickým úradom, teda inštitucionálne organizované sčítania ľudu a mimoriadne, špeciálne sčítania a súpisy, tak zjednodušene možno skonštatovať, že kvalitnejšie a presnejšie výsledky predstavujú bezpochyby riadne pravidelné cenzy. V prípade mimoriadnych sa často problém týkal ich neúplnosti, vychádzajúci často z pochybení v organizácii

² TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav. Premeny vybraných charakteristík obyvateľstva Slovenska v 18. – 1. pol. 20. storočia. Bratislava : Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska, 2017, s. 14; THIRRING, Gusztáv. *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest : MTA, 1938.

³ Príkladom môže byť mimoriadne sčítanie ľudu, organizované na Slovensku v roku 1919. Jeho prvotným zámerom mala byť podpora československej delegácie na parížskych mierových rokovaníach po 1. svetovej vojne. Pozri podrobnejšie TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919 : Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : STATIS, 2007.

sčítaní a metodike, čo možno pripísať rôznym faktorom. Napríklad sčítanie z roku 1919, ktoré organizoval splnomocnený minister Vavro Šrobár bolo niekoľkokrát z rôznych dôvodov odkladané až ho napokon realizovali v nevhodnej chvíli a s nedostatočným materiálnym zabezpečením, čo sa prejavilo zbieraním údajov v teréne aj mesiace po jeho oficiálnom skončení.⁴

Výsledky moderných sčítaní boli po realizácii cenzov publikované spravidla v štatistických edíciách.⁵ Ich spracovanie a zverejnenie trvalo spravidla aj niekoľko rokov, keďže výsledky neobsahovali len základné výsledky, ale publikované boli aj rôzne kombinácie zisťovaných charakteristík. Je zaujímavé, že až na drobné výnimky vo všeobecnosti tieto výsledky nie sú v základoch výraznejšie odmietané, či označované ako problematické. Azda jedinou výnimkou v tomto smere tvoria výsledky národnostných štatistík, ktoré sprevádzali rôzne diskusie, sťažnosti a odmietanie oficiálnych údajov už v čase ich vzniku.

V 19. storočí, keď sa postupne prijali a upevnili myšlienky formovania moderných národov a ich národnej kultúry, reprezentovanej o. i. jazykom ako významným reprezentantom národnej príslušnosti, sa stala táto otázka citlivou aj v politickej rovine. V Uhorsku sa trvalou súčasťou pravidelných sčítaní stalo zisťovanie etnicity v podobe materinského jazyka od sčítania v roku 1880. Pravidelne bola zisťovaná až do zániku Rakúsko-Uhorska, resp. do posledného sčítania v roku 1910. Keďže Rakúsko-Uhorsko patrilo k národnostne pestrým štátom, i tu vznikali rôzne národnostné trenice. Tie sa výraznejšie prejavili aj v prípade príprav a realizácií jednotlivých sčítaní. V Uhorsku, najmä po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867, silnelo maďarské národno-politické hnutie a snaha zaviesť maďarský jazyk, ale aj kultúru prakticky do všetkých podstatných oblastí života spoločnosti. V poslednej štvrtine 19. storočia sa tieto snahy začali prejavovať aj pri organizácii sčítacích akcií. Cieľom maďarskej politickej špičky bolo preukázať maďarskú jazykovú väčšinu v Uhorsku, čo sa napokon aj štatisticky podarilo vo výsledkoch sčítania 1900.⁶ Určitú úlohu v tom zohral aj postupne sa meniaci základ definície materinského jazyka, ktorý sa napokon mohlo podľa metodiky sčítaní dieťa naučiť aj v škole.⁷

Vznik Československa sa síce stal medzníkom aj v oblasti periodického sčítavania obyvateľstva, ale určite neznamenal ukončenie sporov a polemík viazucich sa na organizovanie a charakter sčítaní. Rovnako sa to týkalo aj výsledkov, ktoré sa stali hneď po zverejnení predmetom kritiky. I tu však jednoznačne dominovala

⁴ MRÁZ, Josef. O předběžném sčítání lidu na Slovensku roku 1919. In: *Československý štatistický věstník*. ročník II, sešit 1.-2., prosinec 1920 a ročník II. únor 1921, sešit 3., s. 123.

⁵ V poslednej tretine 19. storočia a začiatkom 20. storočia v štatistickej edícii *Magyar statisztikai közlemények*, po vzniku československa bola založená edícia *Československá statistika*.

⁶ HOLEC, Roman. Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. In: *Historický časopis*, roč. 58, 2/2010, s. 291-312.

⁷ TIŠLIAR, Pavol. Mimoriadne sčítanie ľudu..., s. 60.

kritika národnostnej štatistiky. Počas medzivojnového obdobia pretrvávali rôzne trenice a nespokojnosť predovšetkým zo strany politických predstaviteľov menšín a vyt'ahovala sa národnostná karta prakticky zakaždým, kde to aspoň trochu išlo. Výsledky národnostnej štatistiky teda boli aj v tomto období spochybňované, no tentoraz v opačnom garde, ale v mnohých ohľadoch rovnakým spôsobom a s rovnakým cieľom ako pri uhorských cenzocho.

Československo si svojim spôsobom prevzalo mnohonárodnostné dedičstvo zo zaniknutého Rakúsko-Uhorska. Žili tu početní príslušníci najmä nemeckej a maďarskej menšiny. Na Slovensku boli početní aj Rusíni, ale tiež Židia a Rómovia hlásiaci sa však zväčša k majoritnému prostrediu, v ktorom žili.⁸ Pre politických predstaviteľov národnostných menšín sa prípravná fáza sčítaní stala obdobím národnostnej agitácie.

Po vzniku Československa bolo na Slovensku organizovaných viacero sčítaní. Realizovali sa v rokoch 1919, 1921, 1930 a 1938, no len dva z nich mali oficiálny celoštátny, a treba povedať, že aj úplný charakter. Na pravidelné 10-ročné intervaly nadväzovali sčítania v rokoch 1921 a 1930, ktoré metodicky pripravil československý štatistický úrad. Základom etnickej skladby sa v týchto sčítaniach stalo oficiálne zisťovanie národnosti, viac-menej viazanej na materinský jazyk.⁹

V príspevku sa budeme venovať vybraným problematickým miestam, ktoré sa vyskytli v sumárnych výsledkoch národnostnej štatistiky cenzu 1930 pri ich spracovaní a spôsobom ich riešenia zo strany štatistického úradu a verejnej správy na Slovensku.

Stručne k organizácii a priebehu sčítania ľudu z roku 1930

Hoci sa spočiatku uvažovalo o 5-ročných medzisčítacích intervaloch a zákon o sčítaní ľudu z roku 1920 toto nové pravidlo aj zaviedol,¹⁰ v praxi napokon ostal predovšetkým z finančných dôvodov zachovaný 10-ročný cyklus.¹¹ Úvahy o skoršom termíne druhého medzivojnového sčítania v Československu však znamenal, že sa v spoločnosti nový cenzus začal spomínať už prakticky od roku 1924. Sprvu sa totiž predpokladalo, že sa uskutoční v súlade s prijatým zákon, teda

⁸ Bližšie pozri: ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. Rómovia na Slovensku podľa súpisu z roku. In: *Historická demografie*, roč. 40, č. 1 (2016), s. 93-112; ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. Obrázok rómskej populácie v Uhorsku na konci 19. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 64, č. 2 (2016), s. 267-297; TIŠLIAR, Pavol – JANAS, Karol. K vývoju rómskej populácie v Uhorsku a na Slovensku do roku 1921. In: *Bulletin Muzea romské kultury* 16. - Brno : Muzeum romské kultury, 2007, s. 125-126.

⁹ Touto problematikou sme sa viackrát zaoberali, napr. TIŠLIAR, Pavol. K percepciám národnosti a jazyka pri sčítaniach ľudu 1919-1930 na Slovensku. In: *Populačné štúdie Slovenska* 5. Bratislava : MKD, 2015, s. 63-87.

¹⁰ Z. č. 256/1920 Sb. z. a n.

¹¹ Národní archiv České republiky v Prahe (NAČR), f. Státní úřad statistický, (1916) 1919 – 1946 (1950) (f. SÚS), škat. 45, sign. č. 91245/24 – I./2b.

v roku 1925 alebo 1926,¹² príp. bude organizovaný spoločne s plánovaným sčítaním poľnohospodárskych a živnostenských podnikov.¹³ Štatistický úrad sa snažil o zachovanie 5-ročného intervalu.¹⁴ Aktívne sa v tomto smere angažoval najmä Antonín Boháč, ktorý viedol na štatistickom úrade populačnú štatistiku a patril v medzivojnovom období k najvýraznejším postavám oboch československých medzivojnových cenzocho. Ministerstvo financií však trvalo na nedostatku prostriedkov a tieto plány zamietlo. Z tohto dôvodu bolo potrebné novelizovať zákon o sčítaní ľudu, k čomu došlo v roku 1927.¹⁵

Základom prípravy a realizácie sčítania 1930 sa stali skúsenosti a čiastočne upravená metodika predošlého najmä cenzu z roku 1921. Priame prípravné práce sa začali organizovať v roku 1929¹⁶ a podrobné vládne nariadenie o organizácii tohto sčítania ľudu bolo prijaté 26. júna 1930.¹⁷ Nariadenie stanovilo termín na 1. decembra 1930 a zber údajov v teréne mal prebiehať sčítacími komisármi do 5. decembra 1930.

Obsahovo bolo toto sčítanie podrobnejšie ako predchádzajúce. Okrem bežných osobných údajov, údajov o spoločnom bývaní a zdroju príjmov, ktoré sa zisťovali v roku 1921 bolo pridané aj zisťovanie vedľajšieho zamestnania. Uviest' bolo možné aj prípadnú nezamestnanosť, ktorá sa v čase prehľbujúcej hospodárskej krízy vyskytovala častejšie.¹⁸ Do sčítacích hárkov boli zapisované nielen prítomné osoby, ale tiež trvalo bývajúce. Osobitne boli u žien zisťované niektoré údaje vypovedajúce o manželskej plodnosti. Zisťoval sa dátum posledného sobáša, ovdovenia, rozvodu, počet detí narodených v poslednom manželstve, ale tiež počet zomrelých detí. Pribudli zároveň aj otázky týkajúce sa duševného a telesného zdravia (telesné vady).¹⁹

¹² NAČR, f. SÚS, škat. 45, sign. č. 45.334/1924.

¹³ NAČR, f. SÚS, škat. 45, sign. č. 1705/1 pres/1924; sign. č. 5806/1064-V-ai 1926.

¹⁴ NAČR, f. SÚS, škat. 45, sign. č. 5840/II./1924

¹⁵ Štátna štatistická rada návrh zákona prerokovala 7. októbra 1925 a prijatý bol začiatkom roku 1927 ako z. č. 47/1927 Sb. z. a n.

¹⁶ Obežník č. 63.704-8/1929-8, Revise domovních čísel. In: *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*, roč. XI. Praha : Rolnická tiskárna, 1929, s. 251.

¹⁷ Vl. nar. č. 86/1930 Sb. z. a n.

¹⁸ Pozri bližšie, napr. VANEK, Peter. Definícia ekonomického cyklu a vybraných základných makroekonomických pojmov „včera a dnes“ - aplikácia na hospodársky vývoj medzivojnového Československa. In: *Opus reticulatum*. Bratislava : Stimul, 2022, s. 71-82; VANEK, Peter. Hospodársky vývoj v Československu počas veľkej hospodárskej krízy s dôrazom na chemický priemysel na príklade vybraných makroekonomických ukazovateľov. In: *Historické rozhlady*. Bratislava : Stimul, 2021, s. 225-243; VANEK, Peter. Nezamestnanosť v Československej republike v rokoch 1929 až 1936 s dôrazom na chemický priemysel. In: *Populačné štúdie Slovenska* 14. Trnava : Filozofická fakulta, 2021, s. 53-66.

¹⁹ NAČR, f. SÚS, škat. 45, bez sign.

Realizácia sčítania, rovnako ako pri predchádzajúcich cenzo, ležala na pleciah verejnej správy.²⁰ Na území Slovenska sa sčítavalo popisnými hárkami,²¹ teda údaje do hárkov zapisoval sčítací kominár, ktorému bol pridelený konkrétny sčítací obvod. Po zbere údajov v teréne kompletizovali hárky za sčítacie obvody notári a následne okresný úrad, kde sa z obecných a obvodných prehľadov vypracoval okresný prehľad.

Z pohľadu základnej organizácie tak všetko vyznelo organizovane a v prípravnej fáze sčítania vznikol azda len jeden väčší problém, ktorým bola úprava definovania národnosti. Už počas organizovania predchádzajúceho sčítania 1921 a tesne po jeho ukončení sa vyskytli viaceré ponosy, ktoré sa týkali nielen vágnej a nie úplne jednoznačnej definície národnosti, ale tiež rôzne problémy pri jej vykazovaní. Z hľadiska prípravy metodiky k novému sčítaniu sa preto aj očakávalo, že tento problém bude opätovne otvorený. Polemiky sa viedli od roku 1929²² a týkali sa najmä charakteru použitia objektívnych jazykových alebo subjektívnych názorových znakov. Napokon bola prijatá definícia, podľa ktorej sa mala zapisovať národnosť podľa jazyka, ktorému sa sčítanec naučil a najčastejšie rozpráva, „*to jest spravidla jazyk materinský*“.²³ Výnimku z tejto definície malo židovské obyvateľstvo, ktoré sa mohlo rovnako ako pri predchádzajúcom sčítaní prihlásiť k židovskej národnosti bez ohľadu na materinský jazyk, či iný podmieňujúci faktor.²⁴ Teda prakticky znova bola prijatá definícia, ktorá vytvárala priestor pre rôzne interpretácie. Je zrejmé, že vzhľadom na polarizáciu odbornej verejnosti by bolo azda najvhodnejším riešením zisťovanie oboch znakov, teda jazyka a zároveň prihlásenia sa k národnosti. Formulár napokon obsahoval rubriku „národnosť (materinský jazyk)“, čo bolo vysvetľované ako kontinuita s predchádzajúcim sčítaním z roku 1921.²⁵

²⁰ NAČR, f. Ministerstvo vnútra – Stará registratura, 1918 – 1938 (f. MV-SR), škat. 1236, sign. č. 78281/1930. Obežník ministerstva vnútra č. 67.537/1930 z 29. októbra 1929.

²¹ Základným sčítacím formulárom boli aj v roku 1930 popisné hárky. Sčítanie popisnými hárkami na Slovensku stanovil Krajský úrad v Bratislave svojim obežníkom č. 14795/2-1930, Obežník „o prevádzaní sčítania ľudu v roku 1930 popisnými hárkami“ na celom území Slovenska bol publikovaným pod číslom 301 v *Krajinský vestník pre Slovensko*, roč. III. 1930, s. 435.

²² BOHÁČ, Antonín. Národnosť při druhém sčítání. In: *Statistický obzor*, roč. XII. Praha: SÚS, 1931, s. 17. Známé sú najmä diskusie medzi A. Boháčom a E. Rádlom, pri ktorých sa stretli dve rozdielne koncepcie objektívneho a subjektívneho konceptu zisťovania národnostnej skladby. RÁDL, Emanuel. *Národnosť jako vědecký problém*. Praha: O. Girgal, 1929; Rádl presadzoval národnosť ako subjektívny názor. BOHÁČ, Antonín. *Národnosť a sčítání lidu (K Rádlu sociologickému rozboru naší národnostní statistiky)*. Praha, 1930; BOHÁČ, Antonín. Český útok na naše sčítání lidu. In: *Lidové noviny*, 12. júla 1928, NAČR, f. f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv, 1916 – 1944 (f. MZV-VA), škat. 2330; BOHÁČ, Antonín. Naše národnostní statistika a prof. Rádl. In: *Lidové noviny*, č. 332, 3.6.1929. Boháčova predstava bol zasa materinský jazyk.

²³ BOHÁČ, Antonín. Národnosť při druhém..., s. 20; NAČR, f. SÚS, škat. 45, sign. č. P-3541-1.

²⁴ Vl. nar. č. 86/1930 Sb. z. a n., §21.

²⁵ BOHÁČ, Antonín. Národnosť při druhém..., s. 17.

Priebeh sčítania bol na Slovensku pomerne pokojný. Zaznamenalo sa len 74 drobných prípadov trestných konaní, ktoré sa týkali väčšinou urážok na cti, nevhodnej národnostnej agitácie, príp. ovplyvňovania a navádzania členov rodiny, ktoré skončili nižšími pokutami.²⁶ Pokojný priebeh dokumentovali aj správy z jednotlivých okresov, v ktorých sa občasne spomínala nevhodná agitácia, či sťažnosti zamerané na nesprávne uvádzanú národnosť.²⁷ Zaujímavé pritom je, že vyšší počet nesprávne uvádzaných národností nevykazovali národnostne zmiešané okresy.²⁸ Tieto podnety a incidenty riešili okresné úrady.

Azda najväčším problémom, ktorý s týmto sčítaním súvisel bola petícia nemeckých a maďarských poslancov adresovaná Rade Spojených národov, ktorá ale po prerokovaní v menšinovom výbore Spojených národov skončila v prospech Československa.²⁹ Poslanci v nej kritizovali nielen výber a menovanie sčítacích komisárov (dôvodili neznalosťou jazyka menšín), ale tiež niektoré ďalšie zásady, ktoré obsahovali pravidlá sčítania 1930 (napr. možnosť zmeny národnosti na okresnom úrade, použitie popisných hárkov, absencia podpisu na popisnom háрку a i.). V odpovedi na petíciu Československo argumentovalo celkovo nízkym počtom podnetov, ktoré boli evidované na preskúmanie spornej národnosti. V prípade maďarskej národnosti išlo o 935 prípadov zo strany sčítacích komisárov a ďalších 200 sa vzťahovalo na nemeckú národnosť. V prospech maďarskej národnosti bolo z uvedeného počtu rozhodnuté v 306 prípadoch a 122 u nemeckej.³⁰ Ministerstvo vnútra tento počet považovalo za nízky a zároveň ako svedectvo „...*pro korektní přístup sčítacích orgánů i úradů*.“

Hoci bola následne ohlásená aj príprava ďalšej petície, tentoraz iniciovaná maďarskou vládou, k jej podaniu nedošlo.³¹ József Patkos podal v roku 1931 v maďarskom parlamente interpeláciu maďarskému predsedovi vlády, v ktorej spomenul nedostatky a falšovanie československého sčítania, ktorých snahou malo byť zníženie príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku.³² Hovoril o nátlakoch, nesprávnom zapisovaní československej namiesto maďarskej národnosti a pod.

Podnetov, ktoré sa objavili v dennej tlači alebo vo forme rôznych sťažností na sčítanie 1930 bolo viacero. Netýkali sa pritom len maďarskej národnosti, ale tiež nemeckej, ruskej (rusínskej) a rovnako aj židovskej. Hoci väčšina sťažností skončila ako neopodstatnená, v niektorých prípadoch zrejme išlo aj o oprávnené

²⁶ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 417/1931.

²⁷ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 417/1931.

²⁸ Podrobne pozri: TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav. *Malé dejiny veľkých akcií: Sčítania ľudu a sčítacie akcie na Slovensku v rokoch 1919 – 1950*. Trnava: UCM, 2022, s. 146-149.

²⁹ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 85371/1930; Maďari a sčítání lidu: Szüllő ohlašuje stížnost ke Společnosti národů. In: *Lidové noviny*, 31. decembra 1930, NAČR, f. MZV-VA, škat. 2331.

³⁰ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 8473/1932.

³¹ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. 8473/1932; škat. 2995, sign. č. 78641/1933.

³² NAČR, f. MV-SR, škat. 2995, sign. č. 6411/1931.

podnety. Poukazujú na to predovšetkým zachované informácie, ktoré sa týkajú spracovania výsledkov sčítania 1930 a následných revízných činností.

Problematické výsledky národnostnej štatistiky 1930

Spracovanie výsledkov sčítania 1930 začalo hneď v prvých dňoch nového roku 1931. No už pri spracovávaní základného triedenia údajov, ktorými sa začínalo, sa začali vynárať možné problematické miesta. Tie sa týkali práve národnostnej skladby obyvateľstva a vyvolali napokon aj napätie medzi štatistickým úradom a slovenskými správnymi úradmi. Štatistický úrad v jeseni 1931 zistil, že Slovensko vykazovalo pomerne vysoký úbytok obyvateľstva maďarskej národnosti oproti predchádzajúcim výsledkom cenzu 1921. Pokles sprvu vyčíslili na štatistickom úrade na 79 080 osôb.³³ Ščasti bol tento úbytok dávaný do súvislosti s celkovým znížením počtu osôb cudzej štátnej príslušnosti. Predstavovalo to úbytok o 38 743 cudzincov. No približne ďalší 40-tisícový úbytok vzbudzoval v radoch štatistického úradu určitú nedôveru. Štatistickí preto požiadali o dodatočnú kontrolu výsledkov, a to na základe vládneho nariadenia o sčítaní ľudu. Revízia sa však nemala týkať celého súboru národnostnej štatistiky plošne, ale len vo vybraných oblastiach južného Slovenska, kde sa ukázal vyšší nepomer s predošlou štatistikou. Štatistický úrad navrhol skontrolovať 195 obcí, v ktorých žilo 23 737 osôb. Prešetrenie malo byť vykonané „*dôveryne a zcela nenápadně, tak aby tato celá akce zůstala úplně neznámou veřejnosti*“.³⁴ Niet pochyb o tom, že išlo v tomto prípade aj o priamu reakciu najmä na problémy, ktoré súviseli so spomínanou petíciou menšinových poslancov.

Revízia bola vykonaná v tichosti, no priniesla len drobné, čiastočné úpravy pôvodných výsledkov. Štatistický úrad pripisoval výraznejšie zmeny vo výsledkoch u maďarskej menšiny hlavne prílišnej horlivosti sčítacích komisárov na Slovensku a tieto výsledky priamo označil ako „*umělí reslovakizácií*“.³⁴ Išlo pochopiteľne o tvrdé vyjadrenie a navyše jasné spochybnenie národnostných výsledkov sčítania 1930 na Slovensku zo strany organizátora, teda štatistického úradu. Krajinský úrad v Bratislave, ako najvyšší správny orgán v krajine, však úplne odmietal akékoľvek vedomé pochybenie či zasahovanie a v podstate obdobná reakcia nastala aj na strane nižších zložiek verejnej správy. Krajinský úrad hodnotil zistené zmeny vo výsledkoch ako „*návrat k slovenskej národnosti*“.³⁵ Na toto konštatovanie štatistický úrad reagoval tvrdením, že nie je možné použiť len vysvetlenie o návrate pomaďarčených Slovákov k pôvodnej národnosti a nepostačí rovnako ani prírastok 19 tis. Rómov, ktorí sa v roku 1921 hlásili k maďarskej národnosti. Tiež podľa nich takéto zmeny nespôsobili upresnenie domovskej príslušnosti pri cenzu 1930. Takýto úbytok maďarskej menšiny by totiž znamenal stratu celého prirodzeného

prírastku v medzisčítacom období, zmenšeného navyše o vyst'ahovalectvo (asi 63 tis. osôb), ale aj ďalšiu stratu o viac ako 46 tis. osôb. Celkový úbytok štatistický úrad dopočítal na viac ako 100 tis. osôb maďarskej národnosti, čo nebolo možné vysvetliť prirodzenou asimiláciou a reslovakizáciou.³⁶ Tieto argumenty sa preto stali základom žiadosti o revíziu. Jej výsledkom bola zmena národnosti v 10 220 prípadoch, čo ale štatistický úrad označil ako „*stále nedostatočné na obhajobu výsledkov*“. Z týchto dôvodov štatistický úrad v roku 1933 požiadaval o novú revíziu. Tá sa mala týkať pôvodne 1396 popisných hárkov, na ktorých bolo sčítaných 6 143 osôb z 58 obcí. Obce sa nachádzali v južných okresoch Šamorín, Galanta, Šaľa, Parkáň (Štúrovo), Želiezovce, Levice, Feledince (Jesenské), Moldava nad Bodvou, Košice, Kráľovský Chlmec a Kapušany. Tento pôvodný návrh bol ďalej doplnený ešte o revíziu ďalších 1526 popisných hárkov (6955 osôb) z ďalších 40 obciach okresov Dunajská Streda, Komárno a Stará Ďala (Hurbanovo). Revidovali tak spolu výsledky za vyše 13 tisíc osôb, no k úprave národnosti došlo len v 2 870 prípadoch. Pri tejto revízii však nastal aj opačný jav. Až v 2 013 prípadoch totiž došlo k zmene z pôvodne maďarskej národnosti na slovenskú, resp. československú.³⁷ Teda celkovo revízia znamenala len približne 800 prípadov, o ktoré sa zvýšil počet príslušníkov maďarskej menšiny na južnom Slovensku.

Krajinský úrad v Bratislave sa aj pri tejto príležitosti ohradil voči spochybnovaniu práce sčítacích komisárov. Pri svojom výklade výsledkov argumentoval aj nepresnými výsledkami z roku 1921, „*keď bola doba a okolnosti priaznivejšie pre maďarskú národnosť*“ v súvislosti s obsadením veľkej časti Slovenska vojakmi Maďarskej republiky rád v roku 1919, ale tiež agitáciami a rozširovaním správ o opätovnom obsadení Slovenska Maďarskom, čo malo podiel na skreslení výsledkov v prospech maďarskej národnosti práve v niektorých južných regiónoch. Krajinský úrad zároveň argumentoval aj výsledkami maďarského sčítania, ktoré sa rovnako uskutočnilo v roku 1930. Úbytok 46 tisíc osôb maďarskej národnosti na Slovensku znamenal podľa krajinského úradu pokles oproti výsledkom v roku 1921 o 7,81 %. V Maďarsku ale podľa sčítania z roku 1930 slovenská menšina od roku 1920 poklesla o 26,1 %, srbská o 59,0 %, rumunská o 31,5 %, nemecká o 13,2 %, čo v absolútnych počtoch znamenalo u Slovákov pokles o vyše 37 tis. osôb (zo 141 918 na 104 819 osôb). Mierne ironicky vyznel smerom k štatistickému úradu dodatok, že tieto údaje sú bez započítania prirodzeného prírastku menším v Maďarsku. Teda pokiaľ bol celkový pokles vypočítaný československým

³³ NAČR, f. MV-SR, škat. 2995, sign. č. 59145/1931.

³⁴ NAČR, f. MV-SR, škat. 2995, sign. č. 26634/1933.

³⁵ NAČR, f. MV-SR, škat. 2995, sign. č. 686/1932. Išlo o okresy v Starej Ďali (Hurbanovo), Parkáni (Štúrovo), Želiezovce a Levice.

³⁶ Krajinský úrad v Bratislave v správe, ktorú zaslal 23. októbra 1931 ministerstvu vnútra, označil domovskú príslušnosť zistenú v roku 1921 za nesprávnu. Argumentoval rozdielnou uhorskou legislatívou a odvolal sa na nález Najvyššieho správneho súdu č. 16455/1923, ktorý viedol k tomu, že časť domovských príslušností bola zrušená. Tomuto tvrdeniu oponovalo ministerstvo vnútra a tvrdilo, že v sčítaní 1930 je zrejme zapísaných omylom viac československých štátnych občanov ako cudzincov. NAČR, f. MV-SR, škat. 2995, sign. č. 72136/1931.

³⁷ NAČR, f. MV-SR, škat. 2995, sign. č. 62606/1933.

štatistickým úradom na 100 tisíc osôb aj so zarátaným prirodzeným prírastkom, predstavovalo by to pokles približne 15 %, „...teda cifru, ktorú bude veľmi ťažké hájiť pred verejnosťou, najmä pri porovnaní s poklesom počtu Slovákov v Maďarsku. ...Pripúšťajú-li vedecké skúsenosti vedy štatistickej pokles Slovákov v Maďarsku až o 26,1 %, tak nemôže byť v rozpore s týmito skúsenosťami ani to, že počet Maďarov na Slovensku poklesne o púhych 15 %, naopak, bude to veľmi pekným vysvedčením objektivity nášho sčítania ľudu“.³⁸

Z uvedeného je teda zrejme, že kritika príprav, ale najmä realizácia sčítania z maďarskej strany zrejme mala určitý reálny základ. Nebol však tak prehnaný a výrazný, ako tvrdili maďarskí predstavitelia vo svojich príspevkoch, komentároch a interpeláciách, v ktorých boli mnohé argumenty nielen zveličené, ale najmä sa častejšie používali vymyslené a nepravdivé informácie. „Ustráchanější“ reakcia štatistického úradu mala základ najmä v sťažnostiach na československú štatistiku, riešenú skrz sťažnosti a petície v zahraničí a v snahe udržať si budovaný kredit kvalitnej štatistickej služby v Československu. Tej na jednej strane významnejšie pomohlo predovšetkým progresívne zisťovanie niektorých charakteristík v oblasti plodnosti žien sčítaním 1930, čo v oblasti populačnej štatistiky predstavovalo skutočne jedinečný krok vpred na svetovej úrovni, na druhej strane jasne cítili ako nedotiahnutý problém národnostnú štatistiku. Hľadať príčiny stavu, ktorý sa vyskytol nie je úplne jednoduché a jednoznačné. Svojou troškou bezpochyby prispela stále vágne definovaná národnosť, ktorá v subjektívnom prípade mohla viesť k rôznym recesiám, ktoré máme doložené aj prácou so sčítacími hárkami ešte z roku 1919, keď sa zisťovala národnosť priamo len podľa vôle opýtaného.³⁹ Samozrejme, určite je potrebné pripustiť aj horlivú prácu komisárov.

Spomenuté revízie národnostných výsledkov vo vybraných obciach južného Slovenska však neboli jediné. Ďalšia úprava sa týkala rusínskeho obyvateľstva na Slovensku. V novembri 1932 štatistický úrad pri komparácii výsledkov národnostnej skladby s predchádzajúcimi výsledkami natrafil na zvláštne výraznejšie rozdiely v okrese Snina. Tento región totiž dlhodobo vykazoval prevahu rusínskeho obyvateľstva, prakticky od sčítania 1880, teda od doby, keď sa začala štatistikou systematicky zachytávať materinská reč. Výsledky sčítania 1930 ale poukazovali na výrazný pokles tejto menšiny.⁴⁰ Tento nepomer si nevšimol len štatistický úrad, ale už na prelome rokov 1930/1931 aj krajský úrad. Ten bol na to upozornený interpeláciou rusínskeho poslanca Ivana Kurt'áka,⁴¹ ktorý vo všeobecnosti poukázal na problémy sčítania na celom východnom Slovensku a konkrétnej aj v Sninskom okrese.⁴² I. Kurt'ák obvinil Krajský úrad v Bratislave, že v tamojších oblastiach boli za komisárov menovaní takmer výhradne Česi, Slováci, Židia a Rusi (Rusíni) tak

³⁸ NAČR, f. MV-SR, škat. 2995, sign. 26634/1933 a sign. č. 62606/1933.

³⁹ TIŠLIAR, Pavol. Mimoriadne sčítanie ľudu..., s. 60-63.

⁴⁰ NAČR, f. SÚS, škat. 45, sign. č. 4302/II/1932.

⁴¹ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 17740/1931. Interpelácia z 27. januára 1931.

⁴² NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 33845/1931.

mali minimálne priame zastúpenie. Krajský úrad preto danú sťažnosť prešetroval a výsledkom bola pomerne rozsiahla správa, datovaná na apríl 1931. Správa však konštatovala formálne správne a riadne vykonanie všetkých sčítacích prác, bez zmienok o priamych konfliktoch či sťažnostiach.⁴³ Vyšetrovanie bolo realizované vo viacerých východoslovenských okresoch (Stará Ľubovňa, Bardejov, Trebišov, Medzilaborce, Sabinov, Sobrance, Stropkov, Michalovce a Humenné) a funkciu sčítacích komisárov obsadzovali najmä miestni učitelia, poznajúci miestne pomery.

Keďže poslanec Kurt'ák upozornil na rozsiahlejšie zmeny v národnostnej skladbe aj v Sninskom okrese, a konkrétne menoval, napr. obec Ruská Bystrá, kde podľa jeho informácií boli všetci zapísaní ako Slováci okrem miestneho učiteľa, okresný úrad začal podrobnejšie vyšetrovanie. Hoci okresný četnícky veliteľ po vypočutí miestnych starostov skonštatoval, že nevypovedali o žiadnych pochybeniach počas zberu údajov, krajský úrad v správe uviedol, že predsa len vzniklo podozrenie na nesprávne zapísané národnostné výsledky.⁴⁴ Podľa výpovede obvodného notára z Uble, uvedená národnosť „...zrejme nezodpovedá pravde, akoby v Ruskej Bystrej boli mimo učiteľa všetci obyvatelia zapísaní ako Slováci, lebo asi 50 – 60 % obyvateľstva sa blánilo za Rusov.“ Konalo sa preto ďalšie vyšetrovanie, na základe ktorého Okresný úrad v Snine skonštatoval, že „...národ v sninskom okrese v najväčšej časti hovorí „šarišským“ dialektom, teda aj značná časť grécko-katolíkov blási sa ku slovenskej národnosti ...obyvateľstvo sninského okresu ani ruskej ani ukrajinský jazyk neovláda, len jedna menšia časť grécko-katolíkov má zvláštny dialekt, ktorý je miešaný so slovenským, poľským, ruským a ukrajinským jazykom a táto časť obyvateľstva sa blási pri sčítaní ľudu „za Rusov“.“⁴⁵ Táto správa sa napokon aj stala podkladom k vysvetleniu otázok z interpelácie I. Kurt'áka. Signoval ju krajský prezident Jozef Országh, ktorý skonštatoval, že poslanec Kurt'ák zrejme vychádzal z nesprávnych informácií. Potvrdil to neskôr aj štatistický úrad, keď v júni 1934 skontroloval stav popisných hárkov a zistil, že ruskú národnosť malo v Ruskej Bystrej zapísaných 224 osôb, čo predstavovalo takmer 70 % obyvateľov.⁴⁶

Iná situácia ale bola u ďalších obcí v okrese Snina. Ako sme spomenuli, výsledky za celý okres Snina si koncom roku 1932 všimli na štatistickom úrade a videli v nich výrazný nepomer národností oproti predchádzajúcim sčítaniam.⁴⁷ V nich bol pomer Slovákov a Rusínov približne 1:3 v prospech rusínskeho obyvateľstva. V roku 1921 to predstavovalo konkrétne 29,4% československej a 64,8% ruskej národnosti. Výsledky cenzu 1930 ale vyzneli práve úplne opačne. Československú národnosť malo zapísaných až 70,1 % obyvateľov a ruskú 27,9 %. Navyše vo výsledkoch predchádzajúceho sčítania z roku 1921 bolo v okrese 36 obcí s prevahou

⁴³ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 2282/1931.

⁴⁴ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 17578/1931 prez.

⁴⁵ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 25559/1931. Správa zo 14. apríla 1931.

⁴⁶ NAČR, f. MV-SR, škat. 3056, sign. č. 25559/1931. V správe je vo výkaze preklep pri uvedení osôb československej národnosti, ktorých podľa hárkov bolo 99, nie 199.

⁴⁷ NAČR, f. SÚS, škat. 45, sign. č. 4302/II/1932.

rusínskeho obyvateľstva, no v roku 1930 bola táto prevaha už len pri 3 obciach.

Štatistický úrad preto upozornil na tento problém navyše s tvrdením, že realita je podľa neho v regióne úplne opačná a určite tam prevláda rusínske obyvateľstvo. Azda najhlasnejšie v tomto ohľade sa ozýval A. Boháč, v tom čase prednosta II. odboru štatistického úradu. Uskutočnila sa preto 14. októbra 1932 v Bratislave pracovná schôdzka zástupcov štatistického a krajinského úradu, aby spoločne problém prediskutovali a hľadali riešenie. Keďže išlo o významný problém, schôdze sa zúčastnili najvyšší predstavitelia oboch inštitúcií. Krajinský úrad v Bratislave zastupoval krajinský prezident Jozef Országh a štatistický úrad jeho vtedajší prezident Jan Auerhan. Z porady sa zachovala pomerne podrobná zápisnica, ktorú vypracoval štatistický úrad. Tá v niektorých ohľadoch odkrýva aj dobové myslenie a názory zúčastnených strán na národnostnú problematiku. Ponecháme preto v kľúčových momentoch hovoriť najmä tento dobový prameň.

Prezident štatistického úradu J. Auerhan hneď na úvod skonštatoval, že: „*Naše národnostní statistika má velmi mnoho nepřátel doma i za hranicemi a kdybychom data o národnosti obyvatelstva okresu sninského ponechali tak jak vyplyvají z údajů ve sčítacích arších, dávali bychom těmto nepřítelům do ruky zbraň velmi účinnou, jež by podryla důvěru v národnostní statistiku na Slovensku vůbec. Zdůrazňujeme..., že národnostní statistika musí býti pořizována v celém státě s jednoho hlediska. Hledisko to určila Statistická Rada Státní. Národnost má se zapisovat podle mateřského jazyka.*“ Teda aj v tomto prípade boli v popredí najmä obavy z možného spochybňovania výsledkov celého sčítania 1930. Krajinský prezident Országh vo svojej prvej reakcii označil vládne nariadenie o sčítaní ľudu za nie veľmi prospešné pre Slovensko. Podľa jeho názoru totiž „...skresľuje skutočný stav.“ Spomenul, že ani maďarské obyvateľstvo na južnom Slovensku nebolo v národnostnej príslušnosti tak pevné, ako sa všeobecne myslelo: „...byl velmi překvapen, když pozoroval, že mnoho maďarských sedláků – i na Žitném Ostrově blási se dnes úpřimně ke slovenské národnosti.“ Reakcia J. Országha v tomto prípade zdôrazňovala, že aj úbytok príslušníkov maďarskej menšiny bol vôľou opýtaných, teda nie pochybenie sčítacích komisárov a verejnej správy.

J. Auerhana sprevádzal ako ďalší zástupca štatistického úradu, Jaromír Korčák. Jemu pripadlo na porade vysvetliť prítomným rozsah národnostných hraníc a ostrovov na východnom Slovensku. Využil pritom štatistické kartogramy a mapy, v ktorých mal zakreslené podrobnejšie výsledky sčítania ľudu z roku 1921. Zároveň si pomáhal aj jazykovými hranicami, ktoré ešte v roku 1906 vypracoval Samuel Cambel, významný slovenský prekladateľ a filológ,⁴⁸ a ktoré tiež využil vo svojej práci v roku 1907 známy český etnograf Lubor Niederle v národopisnej mape Slovákov. J. Korčák argumentoval napokon aj novým etnografickým výskumom Jana Húseka, ktorý ho publikoval v roku 1925. Všetky spomenuté pramene a výsledky

⁴⁸ CZAMBEL, Samuel. *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. 1. čiastka: Východoslovenské nárečie. Martin, 1906.

cenzo poukazovali na rovnaký trend, v ktorom okres Snina predstavovalo región s významnou prevahou ruského (rusínskeho) obyvateľstva. Svoju argumentáciu ukončil konštatovaním, že v roku 1930 ostali už len 3 malé ruské obce, hoci všetky okolité regióny boli v porovnaní s výsledkami cenzu 1921 prakticky bez výraznejšej zmeny. Na tieto argumenty reagoval krajinský prezident J. Országh uznanlivo, no napriek tomu skonštatoval, že: „*Protí nim (rozuměj – „predneseným argumentom“) drží se však stanoviska politické; když obyvatelstvo toho okresu blási se samovolně za Slováky, nemůžeme jim v tom bránit; bylo by to i nelidské, chtějí-li k něčemu lepšímu. Nelze jim přece říkati: „Ty nejsi Slováky, ty jsi něco nižšího.“ A je to věc politicky velmi závažná, neboť z statistických dat by se mohly odvozovati nároky politické.*“ Odhliadnuc od úplne nevhodnej poznámky na margo vyššej a nižšej národnosti tu znovu vystúpil problém chápania pojmu národnosť. Kým štatistický úrad už v prípravnom procese sčítania 1930 presadzoval úplne viazať národnosť na jazyk, a to bol aj ich hlavný argument, krajinský prezident v tom videl problém politický a prakticky možnosť štatisticky zvýšiť počet Slovákov (Čechoslovákov), keďže sa k tejto národnosti ľudia prihlásili. J. Auerhan na to reagoval znova zdôraznením úlohy materinského jazyka, ktorým sa sčítanie 1930 riadilo omnoho viac ako predošlé a „...národní vědomí může zajiště býti jiné než jeho řeč mateřská...“

Krajinský prezident Országh následne poukázal na správu dr. Lišku, pracovníka krajinského úradu, ktorý v roku 1931 zisťoval v Sninskom okrese, či prebehlo všetko v súlade s pravidlami sčítania. Ako potvrdil na porade prítomný Liška, „...presvědčil se vlastním zkoumáním, že při sčítání lidu nebyl na tamní obyvatelstvo činěn žádný nátlak ve věci národnostní, že se opravdu velkou většinou za Slováky blási a že veliký vzrůst pravosláví nelze vůbec tam pokládati za vzestup národního uvědomění ruského.“

Liškovú správu spochybnil J. Auerhan, ktorí síce uznal, že na jej základe boli prehodnotené závery a názory štatistického úradu ohľadom rýchleho rastu pravoslávia na východnom Slovensku, ale nesúhlasil s jeho závermi o národnostnej skladbe sninského regiónu. Skonštatoval, že v správe nie je uvedené ako tamojšie obyvateľstvo rozpráva doma v rodine, ale „...zpráva naopak se snaží dokázati, že tamní obyvatelstvo z velké části mluví slovensky ... na mnoha místech zprávy Dra Lišky se příznává, že obyvatelstvo okresu sninského je vlastně ruské.“ Na toto vyjadrenie hneď reagoval J. Országh, ktorý nepovažoval za nesprávne označovať tamojšie obyvateľstvo ako ruské. Vhodnejšie by bolo podľa neho hovoriť o Rusínoch. „*Tamní obyvatelstvo vůbec nerozumí velkoruský; jeho nářečí je mnohem více podobně slovenštině nežli ruštině.*“ Išlo tak prakticky aj o reakciu na umelo vytvorenú skupinu ruskej národnosti v metodike sčítania z roku 1930. Do tejto skupiny boli zarátavané osoby veľkoruskej, ukrajinskej a karpatoruskej národnosti. J. Auerhan to napokon uznal, hoci tvrdil, že jazykovo patrí karpatoruské nárečie medzi ruské jazyky.

Prítomný dr. Liška však trval na záveroch svojej správy a aj na porade opakovane potvrdil, že sa na mieste presvedčil, „...že sčítání bylo provedeno po formální stránce

správne.“ Prešiel údajne 15 dedín a zistil, že miestne obyvateľstvo: „...*se nejen problašuje za Slováky, ale také skutečně slovensky mluví. Konstatuje, že na otázku: „Jste Slovák nebo Rus“; pouze snad v jednom případě odvrátil od vesničných lidí odpověď ve prospěch národnosti ruské. Jest pravda, že lid hovoří doma svým domácím nářečím, ale při sčítání lidu se nedá zjistiti, jaká jest vlastně jejich řeč mateřská.*“

Na toto vyjadrenie zareagoval J. Korčák, ktorý označil takto položenú otázku ako nevhodnú. Osobne sa totiž presvedčil, že na priame otázky zvyčajne tamojší obyvatelia odpovedajú až na výnimky vždy v zmysle pýtajúceho sa. Podľa J. Korčáka: „*Jazykový ráz vesnice zjistí se snadno dotazováním nepřímým a také hovorem se ženami, neboť ony nechodí na práci mimo obec a nesnaží se mluvití panský, t.j. slovensky.*“ Otázne je, či skutočne bolo úlohou sčítacieho komisára „nepriamo“ zisťovať národnosť sčítaných osôb a oslovať v tomto ohľade ženy, ktoré „nehovoria panský“. Je zrejmé, že práve v tomto momente nadobúdala diskusia úplne nesprávny smer.

Krajinský prezident J. Országh podľa zápisnice síce „nadobudol pod tlakom argumentov“ dojem, že obyvateľstvo okresu Snina predsa len bolo rusínske. Vyslovil však názor, že národnosť mala ostať na vôli sčítaného a neradiť sa materinskou rečou. Aj z týchto argumentov je teda zrejmé, že vhodnejšie bolo predsa len prijať v prípravnom procese organizovania cenzu oba princípy, teda jednak jazyk, ale aj subjektívny názor a mať takto k dispozícii dve štatistiky. Országh zároveň vyslovil aj obavy, aby sa tieto výsledky nestali politickými argumentmi na zmenšenie územia Slovenska v prospech Podkarpatskej Rusi. Pripomenul, že už po zverejnení prvých výsledkov sčítania 1921 Grigorij Žatkovič, gubernátor Podkarpatskej Rusi, vyjadril názor, že niektoré okresy severovýchodného Slovenska by mali byť pripojené k Podkarpatskej Rusi, keďže tam žije prevažne rusínske obyvateľstvo.⁴⁹

Schôdzu napokon ukončili návrhom štatistického úradu, od ktorého vyšiel návrh ako celý problém definitívne vyriešiť. „*Dr. Korčák sděluje návrh přednosti populačního odboru Dra Boháče: v obci, jež leží těsně při jazykové hranici z r. 1921, ponechají se data z r. 1930 většinou beze změny kdežto ve vnitřním území vyznačí se národnost ruská u těch obyvatelů řeckokatolického vyznání, kteří pocházejí z ryze ruských obcí okresu sninského.*“ Podľa zápisnice napokon s týmto riešením súhlasil aj J. Országh s dôvetkom, že dúfa, že: „...*se v tom bude postupovati opatrně a nepoškodí se příliš zájmy slovenské.*“ Zároveň zdôraznil, aby sa v ďalšom sčítaní ľudu zist'ovala národnosť podľa vôle jednotlivca.

Došlo teda k úprave zistených údajov a dôvodom boli spomínané obavy, aby neboli výsledky interpretované v neprospech celej sčítacej akcie a československej štatistiky. Spomenuté prípady úprav údajov pri maďarskej a ruskej (rusínskej) národnosti majú rozdielny charakter. V prípade maďarskej menšiny využil štatistický úrad legálnu možnosť novej kontroly a revízie a úpravy boli realizované práve na základe nových zrevidovaných výsledkov. Úplne inak to bolo v prípade ruskej

(rusínskej) národnosti v okrese Snina. Tu zjavne došlo len k štatistickej úprave, bez revízneho šetrenia, teda jednoducho k úprave od stola s ceruzkou v ruke, čo dodatočne vykonal štatistický úrad. Navyše mimoriadne problematcky pôsobí A. Boháčov návrh metodiky tejto úpravy, ktorý sa opieral o spojenie národnosti s náboženstvom obyvateľstva. Práve spájanie národnosti s gréckokatolíckym vyznaním bolo predmetom mimoriadne ostrej kritiky už pri predbežnom sčítaní z roku 1919 a pokračovala prakticky aj pri oboch československých sčítania 1921 a 1930. Hlásanie gréckokatolíckych duchovných, aby sa Gréckokatolíci hlásili k Rusínom, resp. že všetci gréckokatolíci sú Rusínmi bolo nepravdivé a považované za nevhodnú a pokutovanú národnostnú agitáciu. Teda, čo za iných okolností práve aj štatistický úrad výrazne kritizoval a odmietal celé medzivojnové obdobie, v tomto konkrétnom prípade pri „korekcii výsledkov“ už problémom nebolo. Okres Snina mal tak oficiálne v roku 1930 napokon z 31 895 československých štátnych príslušníkov 11 388 osôb československej národnosti (35,7 %) a 19 891 ruskej (62,4 %)⁵⁰, teda nie spomenutých 70,1 % Čechoslovákov a 27,9 % Rusov (Rusínov), ktoré boli výsledkom zberu údajov v teréne.⁵¹

Záverom

Z uvedených prípadov úprav národnostnej štatistiky je zrejmé, že výsledky národnostnej skladby na Slovensku za rok 1930 možno chápať len orientačne. Na spomenutých prípadoch je zjavné, že pochybenie nastalo už v prípravnej fáze a následne aj pri sčítacej akcii, na ktoré poukázal svojimi žiadosťami o revízie štatistický úrad. Tým vlastne sám spochybnil kvalitu výsledkov sčítania. Zmeny a úpravy, ktoré boli vykonané na základe revízií štatistického úradu pritom nemuseli zachytiť všetky problematcké miesta. Osobitne stojí úprava ruských (rusínskych) údajov, ktoré boli jednoducho prepísané na základe prihladania k výsledkom predchádzajúceho sčítania z roku 1921 a s pomocou identifikácie osôb cez náboženskú skladbu, teda bez akejkoľvek dodatočnej revízie. Na prípade sninského regiónu je vidieť, že definícia národnosti určite nebola ani jasne formulovaná a už vôbec nie ideálna. V praxi (v teréne) pôsobila pri zápise problematcky a zjavne aj mäťúco. Ak komisári zapisovali len sčítanými osobami nahlasované údaje (tento spôsob jednoducho v teréne prevažoval), existoval vždy priestor aj na prípadnú recesiu, teda uvedenie národnosti podľa vôle, nie materinskej reči. V súčasnosti nemáme prostriedky a možnosti detailných opráv výsledkov sčítaní. Skôr je z hľadiska kritiky prameňa dôležité poukazovať na prípadné prešľapy, ktoré nastali a tých bolo pri každom sčítaní bezpochyby viac.

Československá štatistika oficiálne hodnotila výsledky národnostnej štatistiky

⁵⁰ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. *Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvateľstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. In: *Československá statistika* sv. 98, Řada VI., sčítání lidu, sešit 7. Praha : SÚS, 1934, s. 36.

⁵¹ NAČR, f. SÚS, škat. 45, sign. č. 4302/II/1932.

⁴⁹ Sčítání lidu v šaryšské župě. In: *Lidové noviny*, 10.5.1921, NAČR, f. MZV-VA, škat. 2329.

1930 v mnohých ohľadoch takmer úplne v súlade so spomenutým návrhom slovenského krajinárskeho úradu. J. Korčák, ktorý pripravil úvodnú štúdiu k výsledkom sčítania ľudu z roku 1930 charakterizoval úbytok podielu maďarskej menšiny na Slovensku ako dôsledok presnejšieho zisťovania domovskej príslušnosti, keď bol vykázaný vyšší počet cudzincov ako v predchádzajúcom sčítaní 1921.⁵² V roku 1930 bolo štatisticky zistených o 68,7% cudzincov maďarskej národnosti viac. Ďalšie zníženie bolo spôsobené v rozdieloch židovskej a cigánskej (rómskej) národnosti, ktorí sa predtým hlásili za Maďarov. V 23 južných okresoch na Slovensku sa zvýšil počet židovského obyvateľstva z 26 640 v roku 1921 na 7 210 v roku 1930. Ešte výraznejšie to bolo pri rómskom obyvateľstve. Cigánsku národnosť si v roku 1930 zapísalo 18 363 obyvateľov týchto regiónov v roku 1930, kým v predchádzajúcom sčítaní ich bolo zapísaných len 3 088 príslušníkov. Celkovo tak úbytok osôb maďarskej národnosti predstavoval štatisticky 15 637 osôb, t.j. 1,98% oproti počtu z cenzu 1921. „Avšak práve tento počet z r. 1920 neodpovedal z celou skutočnosťou. Národné vedomí slovenského obyvateľstva nebylo totiž ešte tak pevné, aby sa všeobecne uplatnilo i tam, kde pôsobili vlny hospodárskej prevahy maďarské. Skutočnosť, že v letech 1921–30 sa počet osôb maďarskej národnosti téměř nezmenil, súvisí teda hlavne s postupom slovenského národného vedomí, jež práve na Slovensku bolo vždy najviac potlačované.“⁵³ Problematickou teda ostala len posledne menovaná skupina približne 15 tis. osôb maďarskej národnosti. Ohľadom rusínskeho obyvateľstva špeciálny komentár nebol potrebný, keďže úbytok Rusínov na Slovensku bol len z pohľadu podielu, keď klesol podiel tejto menšiny z 2,9% (1921) na 2,8% (1930) medzi československými príslušníkmi. V absolútnych počtoch stúpol počet tejto menšiny z 85 628 (1921) na 91 079 (1930).⁵⁴

Záverom možno skonštatovať, že s národnostnou štatistikou je potrebné pracovať opatrnejšie. Pre demografiu a hodnotenie populačného vývoja však nemáme pre staršie obdobie k dispozícii iné relevantné údaje a neostáva nám teda iné ako použiť oficiálne publikované výsledky, hoci za nimi môžu stáť aj vyššie opísané problémy.

Zoznam prameňov a literatúry

Archívne pramene

Národní archiv České republiky v Prahe

- f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv, 1916 – 1944

⁵² KORČÁK, Jaromír. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930 : Textová část. In: *Československá statistika* sv. 98, Řada VI., sčítání lidu, sešit 7). Praha : SÚS, 1934, s. 45*-46*.

⁵³ Tamže, s. 46*.

⁵⁴ Tamže.

- f. Ministerstvo vnitra – Stará registratura, 1918 – 1938
- f. Státní úřad statistický, (1916) 1919 – 1946 (1950)

Literatúra

- BOHÁČ, Antonín (1928). Český útok na naše sčítání lidu. In: *Lidové noviny*, 12. júla 1928.
- BOHÁČ, Antonín (1930). *Národnost a sčítání lidu (K Rádlovu sociologickému rozboru naší národnostní statistiky)*. Praha.
- BOHÁČ, Antonín (1931). Národnost při druhém sčítání. In: *Statistický obzor*, roč. XII. Praha : SÚS, s. 14-30.
- BOHÁČ, Antonín (1929). Naše národnostní statistika a prof. Rádl. In: *Lidové noviny*, č. 332, 3.6.1929
- CZAMBEL, Samuel (1906). *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. 1. čiastka: Východoslovenské nárečie. Martin.
- HOLEC, Roman (2010). Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. In: *Historický časopis*, roč. 58, 2, s. 291-312.
- KORČÁK, Jaromír (1934). Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930 : Textová část. In: *Československá statistika* sv. 98, Řada VI., sčítání lidu, sešit 7). Praha : SÚS, s. 9*-55*.
- Maďari a sčítání lidu : Szüllö ohlašuje stížnost ke Společnosti národů. In: *Lidové noviny*, 31. decembra 1930.
- MRÁZ, Josef (1921). O předběžném sčítání lidu na Slovensku roku 1919. In: *Československý statistický věstník*. ročník II, sešit 1.-2., prosinec 1920 a ročník II. únor 1921, sešit 3., s. 123.
- RÁDL, Emanuel (1929). *Národnost jako vědecký problém*. Praha : O. Girgal, 1929.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. *Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvateľstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. In: *Československá statistika* sv. 98, Řada VI., sčítání lidu, sešit 7). Praha : SÚS, 1934.
- ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol (2016). Obraz rómskej populácie v Uhorsku na konci 19. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 64, 2, s. 267-297.
- ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol (2016). Rómovia na Slovensku podľa súpisu z roku. In: *Historická demografie*, roč. 40, č. 1, s. 93-112.
- THIRRING, Gusztáv (1938). *Magyarország népeisége II. József korában*. Budapest : MTA, 1938.
- TIŠLIAR, Pavol – JANAS, Karol (2007). K vývoju rómskej populácie v Uhorsku a na Slovensku do roku 1921. In: *Bulletin Muzea romské kultury* 16. - Brno : Muzeum romské kultury, s. 125-126.
- TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav (2022). *Malé dejiny veľkých akcií : Sčítania ľudu a súpisové akcie na Slovensku v rokoch 1919 – 1950*. Trnava : UCM.

- TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav (2017). Premeny vybraných charakteristík obyvateľstva Slovenska v 18. – 1. pol. 20. storočia. Bratislava : Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska.
- TIŠLIAR, Pavol (2015). K percepciám národnosti a jazyka pri sčítaniach ľudu 1919-1930 na Slovensku. In: *Populačné štúdie Slovenska* 5. Bratislava : MKD, s. 63-87.
- TIŠLIAR, Pavol (2007). *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919 : Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava : STATIS.
- VANEK, Peter (2022). Definícia ekonomického cyklu a vybraných základných makroekonomických pojmov „včera a dnes“ - aplikácia na hospodársky vývoj medzivojnového Československa. In: *Opus reticulatum*. Bratislava : Stimul, s. 71-82.
- VANEK, Peter (2021). Hospodársky vývoj v Československu počas veľkej hospodárskej krízy s dôrazom na chemický priemysel na príklade vybraných makroekonomických ukazovateľov. In: *Historické rozhlady*. Bratislava : Stimul, s. 225-243.
- VANEK, Peter (2021). Nezamestnanosť v Československej republike v rokoch 1929 až 1936 s dôrazom na chemický priemysel. In: *Populačné štúdie Slovenska* 14. Trnava : Filozofická fakulta, s. 53-66.

Právne pramene

- Krajinský vestník pre Slovensko*, roč. III. 1930.
- Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, 1918 – 1930.
- Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*, roč. XI. Praha : Rolnická tiskárna, 1929.

K niektorým aspektom migrácie Slovákov v Maďarsku od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť (na príklade obce Mlynky)

Michaela Grznárová

Mgr. Michaela Grznárová
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
Faculty of Arts
Department of Ethnology and non-European Studies
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovakia
e-mail: grznarova2@ucm.sk
<https://orcid.org/0000-0001-5644-3036>

Populačné štúdie Slovenska 16:1:41-52

On some aspects of the migration of Slovaks in Hungary from the second half of the 20th century to the present day (on the example of the village of Mlynky)

From the earliest stages of settlement to the present day, the history of the settlement of Europe is linked to numerous migrations and colonizations. The ethnogenesis of Slovaks and their descendants, who, for various reasons, moved from the territory of the mother state and settled in the world can be traced in time, according to the causes of the eviction and by the place, area or country where they emigrated. Slovaks living abroad, who, for various reasons and causes, found themselves outside the territory of their mother state, are part of the Slovak nation. When researching ethnic minorities, it is necessary to take into account the fact of the intersection of the cultures of the minority community with the majority population, which is ubiquitous among Slovaks living outside the borders of Slovakia. The paper presents a short probe into some aspects of the migration of Slovaks in Hungary (on the example of Slovaks living in the Hungarian village of Mlynky) in the period from the 2nd half of the 20th century to the present day.

Keywords: Slovaks in Hungary, Mlynky, migration, re-emigration

Úvod

Predložený príspevok prináša sondu k niektorým aspektom migrácie Slovákov v Maďarsku v období od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť v konkrétnej lokalite – v obci Mlynky.¹ Podľa doterajších výskumov je zrejmé, že nie všetci

¹ Príspevok je výsledkom krátkodobého výskumu, ktorý bol súčasťou 37. interdisciplinárneho výskumného tábora VÚSM (Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku) organizovaného v lete 2022. Táto práca bola tiež podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-20-0263 s názvom *Aktuálne kultúrotvorné, identifikačné a revitalizačné procesy v prostredí etnických minorít: Slováci v Argentíne a Kanade*, v rámci ktorého sme sa snažili sledovať vyst'ahovalectvo Slovákov (žijúcich v Mlynkoch) do týchto zámorských krajín.

Slováci sa dostali na územie dnešného Maďarska migráciou. Výskumy dokazujú, že v niektorých oblastiach dnešného Maďarska boli predkovia dnešných Slovákov autochtónnym obyvateľstvom. Dokazujú to i niektoré miestne názvy v Zadunajskej (Balaton – Blatné jazero, Császta – Častá) ako aj Pilišské a Višegrádske pohorie - ich okolie je husto posiate slovenskými zemepisnými názvami ako i obce v Novohradskej župe i po celej Severnej vysočine dnešného Maďarska. Aj keď kontinuita slovenského osídlenia v Maďarsku bola v určitých historických obdobiach prechodne narušená (Maďarmi, Tatarami a Turkami) po určitom čase sa tam Slováci vrátili.² Z pohľadu typu migrácie môžeme o Slovákoch presídlených na územie dnešného Maďarska hovoriť, že išlo o tzv. vnútornú migráciu v rámci vtedajšieho štátu. Slováci sa začínajú sťahovať na Dolnú zem koncom 17. storočia a tieto pohyby sa zintenzívnili v 18. storočí.³ Nakoľko bolo i „v záujme štátu zľahčiť opustené územie po Turkoch.“⁴ Migrácia obyvateľstva úzko súvisí s osídľovacími procesmi, s pohybom obyvateľstva pri vyhľadávaní pracovných príležitostí a s odchodmi v dôsledku politickej, kultúrnej alebo náboženskej motivácie. Akékoľvek migračné pohyby obyvateľstva majú výrazný vplyv na každodenný život a kultúru obyvateľov a výrazným spôsobom ovplyvňujú človeka v jeho sociálno-kultúrnom priestore. „*Etnokultúrny vývoj Slovákov v Maďarsku je diferencovaný podľa rôznych historických podmienok vzniku jednotlivých enkláv. V počiatkových fázach osídľovania osadníci zažívajú problémy súvisiace s adaptáciou na nové prostredie (geografické i kultúrne). Vzáťahy k prijímaúcemu prostrediu a iným skupinám boli najskôr obmedzené, vyskytujú sa prejavy etnickej predpojatosti, postupne však nastáva preberanie niektorých javov sociálnej, hospodárskej aj kultúrnej oblasti do vlastného kultúrneho systému.*“⁵ V dôsledku toho dochádzalo k postupnej asimilácii obyvateľstva a k bilingvizmu. Všeobecne pri bádani o Slovákoch žijúcich v zahraničí je dôležité vždy mať na zreteli fakt, že napriek tomu, že žijú mimo územia Slovenskej republiky „*sú súčasťou slovenského národa, ich kultúra (ako spôsob života aj ako hodnoty, ktoré udržiavajú a vytvárajú) je súčasťou slovenskej kultúry, hoci sa už bytostne neviaže na geografický priestor Slovenska. Ich kultúrna identita je determinovaná príslušnosťou k národnej/etickej kultúre, lokálnej/regiónálnej i príslušnosťou ku kultúre majority.*“⁶

Príspevok predstavuje sondu k niektorým aspektom migrácie slovenského obyvateľstva v prostredí etnickej minority v období od 2. polovice 20. storočia po

súčasnosť. *Ktoré aspekty migrácie najviac ovplyvnili jazyk a kultúru Slovákov v skúmanom prostredí? Aké sú hlavné príčiny a okolnosti zahraničnej (masovej) migrácie (v skúmanej lokalite) do zámoria? Aké sú hlavné dôvody a motivácie migrácie majoritného obyvateľstva v skúmanej lokalite?*

Cieľom príspevku je odpovedať na jednotlivé otázky na základe získaných poznatkov z terénneho výskumu. K záverom prispeli aj výsledky výskumov už podobných publikovaných prác. Pri výskume sme sa zamerali najmä na najstaršiu generáciu v obci (ženy a muž) vo veku 70–85 rokov. Priame výpovede informátorov uvádzame v poznámke pod čiarou kurzívou a prepisujeme v jednoduchšej fonetickej transkripcii.

Výskumná lokalita

Obec Mlynky⁷ (Pilisszentkereszt) sa nachádza v Peštianskej župe, na severe Maďarska, je obklopená súvislým pilišským pohorím a tvorí jednu z najcharakteristickejších osád slovenského obyvateľstva s katolíckym vierovyznaním (spolu s obcami Čív, Hute, Kestúc, Santov, Senváclav).⁸ Obec bola kolonizovaná začiatkom 18. storočia a v tomto období prichádzajú vo veľkom počte i nemeckí kolonisti, ktorí jazykovo i kultúrne splynuli so slovenskou spoločnosťou.⁹ Obyvatelia sa živili prácami, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňovalo geografické prostredie – vrchy a lesy (pálenie vápna¹⁰ a uhlia, rúbanie dreva).¹¹ Celkový vzhľad obce (ulice, domy) je na prvý pohľad čistý a upravený, v okolí ciest sú vybudované chodníky, ktoré sprevádza výsadba okrasných drevín a kvetov. Prevažnú časť chotára tvorí les. Obec leží v blízkosti hlavného mesta Budapešť, ktoré sa začiatkom 20. storočia stáva pre obyvateľov dostupným mestom s pracovnými príležitosťami. Etnický rozvoj a národnostné bytie Slovákov skúmanej lokality výrazným spôsobom ovplyvnila cirkev, o čom svedčí i dvojjazyčný cirkevný život, ktorý pretrváva

⁷ Slovenská obec v niekdajšej stolici Pilis. Dnes sú to Mlynky, po maďarsky Pilisszentkereszt. Názov obce Mlynky je celkom nový, vznikol v druhej polovici 18. storočia u pilišských Slovákov celkom prirodzene: v dedine sa nachádzali malé vodné mlyny, a keď si sem Slováci z okolitých slovenských dedín viezli zrno zomlieť, hovorili, že idú „do mlynkov“, tak sa obec postupne začala nazývať Mlynkami. Jej úradné meno, ktoré Mlynčania medzi sebou nikdy nepoužívali je Pilisszentkereszt. (Papuček, 2000, s.38)

⁸ DIVIČANOVÁ, Anna. *Dimenzie národného bytia a kultúry*. Békéšska Čaba: VÚSM, s. 315-322.

⁹ Fakt, že na tomto území si spolu nazívali Slováci s Nemcami dnes potvrdzuje výskyt nemeckých priezvisk, ale i nemecké prvky v ľudovej kultúre, ktoré sa tu zachovali napr. fašiangový zvyk nazývaný miestnym obyvateľstvom Šimona a Júda, miestne ľudové tance, tak isto je veľmi pravdepodobné, že jednotlivé časti ľudového odevu tiež poukazujú na nemecký pôvod. Slováci ich samozrejme považujú za svoje, ich nemecký pôvod sa vo vedomí spoločenstva nezaregistroval. (Divičanová, 2002, s. 219).

„*Starí tato mojej sesternice, ak sme ho nabievali, tak nám nadávali po švábski...*“ (žena 1952)

¹⁰ Pálenie vápna bolo jedno z najdôležitejších zamestnaní Pilišanov, okružle pece na pálenie vápna tzv. „pécky“ mali postavené v neďalekom kameňolome, kde dolovali vápenec. (Papuček, 2000, s.16)

¹¹ KRUPA, Ondrej. Charakteristika skúmaných lokalít. In: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*, Békéšska Čaba: VÚSM, s.81-93.

² BALÁŽOVÁ, Eva – PAPUČEK, Gregor. Maďarsko. In: *Sprievodca slovenským zahraničím*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov. s. 376.

³ Viac o osídlení Dolnej zeme Slovákami pozri tiež: Sirácky, Ján. *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Bratislava: SAV 1966.

⁴ RYDLO, Jozef. *Slováci v Európskom zahraničí včera a dnes*. Liber, s. 109.

⁵ BOTÍK, Ján. Slováci v zahraničí. In: *Slovensko*. Bratislava: Perfekt. s.332-337.

⁶ LENOVSKÝ, Ladislav. Etnická identifikácia Slovákov v Maďarsku (ceny ako nástroj na vytváranie obrazu minority versus etnická autoidentifikácia jej príslušníkov). In: *Populačné štúdie Slovenska* 13. Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z. Bratislava, 2020, s.83-96.

dodnes.¹² Obyvatelia na toto územie prichádzajú z oblastí západného Slovenska, čoho dôkazom je nárečie, ktoré priamo nadväzuje na varianty západoslovenských nárečí.¹³ V období na prelome 19. a 20. storočia môžeme hovoriť o „*Mlynkoch ako o čisto slovenskej obci*.“¹⁴ V súčasnosti tu podľa dostupných údajov žije 2 127 obyvateľov.¹⁵ Používanie slovenského jazyka v rodinách sa prelína s jazykom maďarským.¹⁶ Môžeme hovoriť o tom, že sa situačne obmieňa. Slováci sa zväčša identifikujú ako Mlynčania, obyvatelia slovenskej národnosti so štátnou príslušnosťou Maďarska. Na vývoj obce mal vplyv i turizmus, ktorý tu bol rozšírený a pretrváva dodnes. V dôsledku asimilácie v súčasnosti sledujeme klesajúci trend počtu osôb slovenskej národnosti.¹⁷

U generácie vo veku nad 50 rokov je slovenský jazyk stále prítomný. Iná situácia je u detí spomínanej generácie, kde sa slovenský jazyk vytratil z domáceho prostredia a s jazykom sa stretáva už iba v škole na vyučovaní. „*Sami Mlynčania si uvedomujú túto skutočnosť, že celá zodpovednosť za jazykovú a národnostnú výchovu detí Slovákov zostáva na pleciach národnostného školstva, prípadne inej kultúrnej inštitúcie, ktorá v obci pôsobí.*“¹⁸ V obci pôsobí základná škola (spolu s materskou školou), ktorá poskytuje v rámci národnostného školstva vyučovanie slovenského jazyka v rozsahu 5 vyučovacích

¹² „Dnes je omša pre Slovákov v stredu aj v nedelu býva tak ...“ (žena 1952)

¹³ DIVIČANOVÁ, Anna. *Dimenzie národného bytia a kultúry*. Békéšska Čaba: VÚSM, s. 315-322.

¹⁴ PAPUČEK, Gregor. *Mlynky a okolie*. Samospráva obce Mlynky, s. 334.

¹⁵ Počet obyvateľov podľa: <https://sk.db-city.com/Ma%C4%8Farsko--Pe%C5%A1tianska-%C5%BEupa--Szentendriansky-okres--Mlynky#info>

¹⁶ Deti informátorky (žena 1952) majú slovenských rodičov a maďarských partnerov, naša informátorka v reakcii na jazykovú komunikáciu v rodine: „*ja som bnet na začiatku povedala, že ja budem hovoriť z detmi mojimi aj po slovenski, nech bi sa neuražil žat, to som hneď mu povedala...*“ „*Väčšina obyvateľov Mlynkov rozprávala od usadenia sa až do začiatku 20. storočia po slovensky a – v menšej miere po nemecky. Expanzia maďarčiny sa začala v medzivojnovom období, vtedy bola zavedená a stala sa povinnou v škole. Komunikácia v maďarčine sa stala všeobecnou v Krugu Slovákov v Maďarsku v 60 – tých a 70-tých rokoch 20. storočia a to takým spôsobom, že spoločenská úloha maďarského jazyka zosilnela aj mimo inštitucionálnych rámcov. Slovensko-maďarská dvojjazyčná existencia získala po r.1949 novú zdrojovú základňu. Vybudovaná školská sieť slovenského charakteru a mimoškolské kultúrne inštitúcie sa stali sprostredkovateľmi spisovnej slovenčiny.*“ (Szabó, 2008, s.70).

¹⁷ „*Slováci žijúci v Maďarsku sa pristabovali na územie Maďarska približne pred 300 rokmi. Ich počet oficiálne je okolo 30.000, ale toto číslo zúvisí aj od toho, že komisári, ktorí sa podieľali na sčítaní ľudu, boli akého pôvodu. Tak sa mohlo stať napríklad, že počet Slovákov v našej dedine, v Mlynkoch za 10 rokov oficiálne klesol na polovicu. V skutočnosti sa však stalo len to, že kým sme mali slovenského starostu, on dbal o to, aby na sčítanie ľudu chodili k ľuďom komisári rodení v Mlynkoch, aby sa ľudia nebáli priznať svoj slovenský pôvod, a pri poslednom sčítaní ľudu túto úlohu dostali väčšinou pristabovalci maďarského pôvodu.*“ (Demjénová, 2016, s. 61)

¹⁸ DEMJÉNOVÁ, Marta. Zákon č. 474/2005 Z. z. o Slovákoch žijúcich v zahraničí a potreba jeho novelizácie v kontexte doterajších skúseností a novej Konceptie štátnej politiky Slovenskej republiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí na obdobie rokov 2016-2020. In: *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*, Bratislava: ÚSZZ, s.60-62.

hodín týždenne (plus jedna hodina je venovaná predmetu slovenská vzdelanosť).¹⁹ Škola sa tak stáva spolu so Strediskom pilišských Slovákov v Mlynkoch zodpovedná za nielen výučbu slovenského jazyka, ale zabezpečuje i bezprostredný kontakt s jazykom predkov, ktorý sa už medzi najmladšou generáciou v rodine či komunite zväčša nevyskytuje.²⁰ Tu zohráva veľkú úlohu menšinová samospráva, ktorej hlavným cieľom je „*zachovanie miestnych kultúrnych hodnôt, usporiadanie národnostných dní, bállov, slovenských Vianoc, oživenie slovenských zvykov ...*“²¹ Výučba jazyka závisí od rodičov detí a najmä pedagógov či budú deti navštevovať daný predmet.²²

V priebehu 2. polovice 20. storočia sa jazyková situácia v dedine značne zmenila. Kontakt detí a mládeže so slovenčinou sa v rodinnom kruhu, ale i v komunite postupne vytráca, čím narastá význam národnostného školstva – výučba slovenského jazyka v škole. „*Rodina stratila svoju úlohu v odovzdávaní jazyka a to nedokáže nahradiť ani rôzne inštitúcie či samosprávy. Platí to aj v prípade Mlynkov. Výmena jazyka prebehla najrýchlejšie v cirkevnom živote, ale zdá sa, že ju nemožno zastaviť ani v súkromnej sfére. Časť najmladšej generácie síce ešte jazyku rozumie, ale už ním nerozpráva.*“²³ Spôsobené je to i zmiešanými manželstvami, ktoré vznikajú aj dôsledkom migrácie za prácou či štúdiom do mesta. Komunita Slovákov sa prirodzeným spôsobom premiešava s majoritným obyvateľstvom a manželstvá sa neuzatvárajú už výlučne len medzi členmi minoritnej skupiny, tak ako to bolo zvykom kedysi.²⁴ V minulosti bola obec izolovaná od majority, styky s maďarským obyvateľstvom boli skôr ojedinelé. Môžeme hovoriť o tom, že „*Mlynčania podobne ako ostatní Slováci*

¹⁹ V Mlynkoch funguje slovenská škola od r.1815. V 19. storočí boli vyučovaciami jazykmi nemčina a slovenčina. V čase maďarizačného úsilia sa situácia značne zmenila a vyučovanie slovenského jazyka sa obnovilo po roku 1948. K uskutočneniu cieľov menšinového školstva prispieva aj fakt zaradenia predmetu slovenská vzdelanosť do učebných osnov. Pozri viac Szabó, 2008, s. 73.

²⁰ Činnosť strediska je zameraná na podporu národného povedomia a kultúrnej identity Slovákov žijúcich v Maďarsku. Obec Mlynky je kultúrnym centrom slovenskej menšiny z pilišskej oblasti. „*V Maďarsku v súčasnosti pôsobí takmer 100 slovenských národnostných inštitúcií. Ústredným orgánom slovenskej menšiny v Maďarsku je Celoštátna slovenská samospráva. Zastrešuje, koordinuje a financuje národnostné vzdelávanie, kultúru, vedu a výskum Slovákov v Maďarsku.*“ (Lenovský, 2020, s.104.)

²¹ SZABÓ, Orsolya. Interetrické vzťahy a kontakty v Mlynkoch. In: *Menšiny a kultúrne spoločenstvá v euregióně ISTER-GRANUM, Komárno-Komárom: Výskumný ústav J.Selyeho*, s.79.

²² Informátorka, (žena 1952), je dlhoročná pedagogička, pôsobila v miestnej škole i ako zástupkyňa a riaditeľka školy: „*V Mlynkoch sme učili aj maďarské deti po slovenski, f súčasnosti f školke hovoria na nich po slovenski aj f škole sa snažia, užja sa po slovenski, dnes generácia tridsiatnikov až štyridsiatikov sa znovu pokúšajú rozprávať po slovenski, starší sa zbovárajú normálne pri stretnutiach slovenski, moje vnúčatá už skor odmietajú po slovenski.*“ „*Ja som s rodičmi nígdi po maďarski nebovorila, doma z detmi mojimi aj tak aj tak, po slovenski do 14. rokov vedeli ale lepšie slovenski ako maďarski.*“ „*...Učím vnukou po slovenski, neškodí to nikomu.*“ (muž 1950)

²³ SZABÓ, Orsolya. Interetrické vzťahy a kontakty v Mlynkoch. In: *Menšiny a kultúrne spoločenstvá v euregióně ISTER-GRANUM, Komárno-Komárom: Výskumný ústav J.Selyeho*, 2008, s. 67-82.

²⁴ „*Do Mlynkov nígdi nechodili cudzí ľudja aš teras ket prišli Maďari...Mlynčania na Santof nechodili, Santovia chodili do Mlynkof a vibiili ich Mlynčani, djevki mohli chodiť na Santof, chlapič nechodili tam ... mi sme chodili a betarili sme tam.*“ (žena 1937)

„*Ket som bola djevka, málokedy njektu prišel a pristaboval sa, radšej sem nosili manželov a manželki.*“ (žena 1952)

v Maďarsku, sa ohľadom svojej životosprávy asimilovali vo väčšinovej spoločnosti. Majú aj maďarskú národnú identitu, maďarské národné čítanie. Maďarsko je ich vlasťou...Majú dvojitú identitu: sú Slovákmi aj Maďarmi. Sú Slovákmi v Maďarsku.“²⁵

Napriek už spomínaným skutočnostiam ohľadne jazykovej výbavy jednotlivých slovenských generácií v Mlynkoch pozorujeme v súčasnosti novodobý trend - zvýšený záujem o jazyk predkov (slovenčinu) u mladej generácie s cieľom dosiahnutia lepšieho umiestnenia na prijímacích skúškach pri uchádzaní sa o štúdium na univerzite alebo získanie lepšieho pracovného miesta na trhu práce. Tu ovládanie slovenského jazyka pôsobí ako silný motivačný faktor na dosiahnutie cieľa t.j. úspešné absolvovanie prijímacích skúšok (a získanie bodov navyše za absolvovanie jazykovej skúšky zo slovenčiny) alebo pracovného pohovoru. Ten, kto v súčasnosti disponuje úspešne zvládnutou jazykovou skúškou zo slovenského jazyka má vyššiu šancu pre uplatnenie sa či už v praxi (tam kde sa vyžaduje znalosť slovenského jazyka) alebo v štúdiu.²⁶ Na získanie odbornej jazykovej skúšky zo slovenského jazyka je nutná dôkladná jazyková príprava, ktorá zvyšuje predpoklady na získanie potrebných dokladov o ovládaní jazyka.²⁷

Migrácia v kontexte života a kultúry Slovákov v Mlynkoch

St'ahovanie Slovákov na Dolnú zem môžeme z hľadiska intenzity migrácie charakterizovať ako silný migračný pohyb obyvateľstva v rámci štátu. Rozmach vnútornej migrácie podmienili tiež spoločensko-hospodárske premeny (kolektívizácia a urbanizácia) najmä v období po 2. svetovej vojne. Príležitosť pracovných možností spôsobila tiež rozmach dochádzky do zamestnania.²⁸ Typickým príkladom pre dochádzku do zamestnania sa stáva i skúmaná obec Mlynky. V 50. až 60. rokoch 20. storočia môžeme sledovať ako prevažná časť obyvateľstva začína dochádzať za prácou, hlavne do neďalekej Budapešti.²⁹ Zaznamenávame tiež snahu žien finančne vylepšiť rodinný rozpočet prácou v meste - v domácnostiach - v bohatých rodinách. Ženy pravidelne cestovali do

²⁵ SZABÓ, Orsolya. Interetnické vzťahy a kontakty..., s. 67-82.

²⁶ „Kto chce ísť na univerzitu, dostane bodí navyše za jazykovú skúšku zo slovenčiny, v osmom ročníku chodili deti na tú skúšku, škola ich na to pripravila, za to sa platilo aj platí za tú skúšku.“ (žena 1952)

²⁷ „Ja neska pripravujem aj dospelých aj deti, ten gdo mal jazykovú skúšku mohol dostať príplatok za to, aj moja svagriná tak si robila okolo petdesiat rokov mala, dostala potom za to príplatok v robote“ (žena 1952).

²⁸ „Starí tato ma šeko naučili, oni páliči vápno celý život, s tobo mali penáže, ja som už ket starí tato neboli nepáli.“ (muž 1950)

²⁹ „Chodilo sa sporádat do Peštu, aj teraz sa chodí...já som chodila ráno o šiestej do tej jenej, chodila som aj s detmi, deti sa vozili na vltahu, poumívat, poprát, popiglovat čo bolo treba urobiť, dokým deti boli malé som chodila sporádat, nakúpila som vždy deti pomohli a bolo, aj dnes chodja ženy sporádat, ale málo.“ (žena 1937)

„Sporádat do Budapešti sa chodilo do bohatých rodín aj varit aj piglovat a tak si privirábali, chodili aj mladé aj staršie ženi, okolo siedmej bodiny ráno plní bus ich bolo, prišli večer o pól siedmej.“ (žena 1937)

„Táto práca sa im počítala do dochotku, bolo to ako normálne zamestnanje, njejde aj varili, prali, žehlili, finančne si veľmi prílepsi.“ (žena 1950)

mesta, kde sa zamestnali v bohatších rodinách a pomáhali s domácimi prácami (varili, upratovali, žehlili a podobne). Fakt, že išlo o skutočné zamestnanie deklarujú i informátorky, ktoré boli takto zamestnané a ktorým týmto spôsobom odpracované roky boli započítané pri odchode do dôchodku. Išlo teda o legálnu riadnu prácu, z ktorej vyplýval pracovný pomer so všetkými náležitosťami, ktoré pracovný pomer ponúka - mzda a sociálne zabezpečenie vo forme dôchodku. V tomto období v obci ešte síce stále istá časť pracuje v lesníctve (muži ako drevorubači a ženy pomáhajú s lesnými prácami³⁰ - čistenie a udržiavanie lesa, výsadba stromčekov a podobne) postupne však toto odvetvie hospodárstva najmä ako dôsledok kolektívizácie zaniká a ľudia sú nútení za prácou migrovať do okolitých miest.³¹ V tejto súvislosti musíme tiež spomenúť migráciu mladých ľudí za štúdiom, keďže v 60. až 70. rokoch 20. storočia zaznamenávame nárast záujmu o štúdium na strednej či vysokej škole. Študenti študovali najmä na univerzite v Budapešti a v Segedíne.³² Niektorí dochádzali za štúdiom na dennej báze, iní zostávali na internáte a domov sa vracali pravidelne v týždňových či mesačných intervaloch. Zvýšenú mobilitu Mlynčanov a ich medzilokálne kontakty môžeme sledovať najmä od 2. polovice 20. storočia.

Kontakty Slovákov s materskou krajinou (v rámci migračných pohybov v skúmanej lokalite) mali skôr občasný charakter. Jednalo sa o cesty spojené s návštevou príbuzných v súvislosti s oslavami rodinných výročí či pohrebu príbuzných.³³

V rámci témy sme sa pokúšali sledovať i vyst'ahovateľské vlny do záhoria či európskych krajín, žiaľ nezaznamenali sme v tejto súvislosti žiadne výrazné odchody Slovákov do tradičných vyst'ahovateľských destinácií, ktoré sú známe u Slovákov - z územia terajšieho Slovenska. Pre nich sa v dôsledku nepriaznivej situácie v krajine - keď značná časť obyvateľstva Slovenska si nedokázala nájsť uplatnenie nielen na lokálnom, ale ani na československom trhu práce sa odchod za prácou mimo územia Slovenska stáva východiskom.³⁴ „Prvé väčšie migračné prúdy do zahraničia sú spojené s druhou polovicou 19. storočia, pričom hlavným cieľom sa stali zámoorské

³⁰ „Chodili sme sadiť na Piliš do lesa, čistili sme choníky aj patnást takých dítčat aj sloboné aj vidané fšeci sme sa poznali...“ (žena 1937)

³¹ „Každí chodil už do Budapešti, v dedine už bolo málo práce, f škole varili a upratovali, lesníci ešte boli, ale už sa tím nezaoberali tak ako generácia mojich rodičov, skoro každý má už pracovisko v Budapešti.“ (žena 1952)

„...chodilo sa sporádat do Peštu, aj teraz sa chodí...já som chodila ráno o šiestej do tej jenej, chodila som aj s detmi“ (žena 1937)

³² Naša informátorka (žena 1952), študovala na Univerzite v Budapešti, učiteľstvo v kombinácii slovenský/maďarský jazyk, žila na internáte a počas semestra chodila domov raz mesačne.

³³ „Ket nješto zomrel s rodini, išli sme na pobreb, na jarmoku v Štúrove som bola ras so svojou babkou...“ „Chodilo sa do Štúrova na jarmok“ (žena 1952). Čo bolo vnímané skôr ako výnimočná udalosť, naša informátorka si však spomína, že bola takto so svojou starou mamou raz na jarmoku.

³⁴ ŠPROCHA, Branislav - TIŠLIAR. 100 rokov obyvateľstva Slovenska: od vzniku Československa po súčasnosť. Bratislava : MKD, 2018, s. 445.

krajiny (najmä USA, neskôr Kanada). S odstupom času migračné prúdy smerujú vo väčšej miere aj do oblastí Južnej Ameriky, Južnej Afriky, či Austrálie. Vo všeobecnosti tiež platilo, že migračná mobilita obyvateľstva Slovenska bola o niečo vyššia ako mobilita v celej populácii Uhorska.³⁵ Podľa našich informátorov odchody Slovákov (z Mlynkov) za prácou do zahraničia neboli prítomne, spomínajú si na pár prípadov, kedy sa jednotlivci rozhodli odísť z Mlynkov natrvalo za vidinou lepšieho života. Určite sa však nejednalo o odchody spojené s výrazným počtom osôb. Vysvetľujeme si to aj tým, že obec Mlynky bola veľmi vyspelou obcou čo sa týka kvality života. Vybudovaním infraštruktúry - vodovod v 50. rokoch 20. storočia (na porovnanie vo vedľajšej obci Santov bol vodovod vybudovaný až v 80. rokoch 20. storočia). V 80. rokoch obec disponuje kanalizáciou a úplnou plynofikáciou rodinných domov v 90. rokoch 20. storočia.³⁶ To všetko sú skutočnosti, ktoré naznačujú vysokú mieru kvality života obyvateľov v obci s plnou podporou občianskej vybavenosti (základná škola, materská škola, obchod, kultúrne stredisko, kostol) a v neposlednom rade výhodná geografická poloha – vzdialenosť hlavného mesta či iných miest v okolí. To sú všetko skutočnosti, ktoré naznačujú, vysokú mieru kvality života, neexistovali dôvody ani iné motivácie, ktoré by nútili obyvateľov premýšľať nad zmenou miesta pre svoj život v zmysle trvalého vyst'ahovania sa z obce resp. krajiny.

V súvislosti s našou skúmanou témou musíme spomenúť i výmenu obyvateľstva,³⁷ ktorá sa dotkla i Mlynkov. Budovanie ČSR ako národného štátu viedli k snahe výrazne znížiť zastúpenie maďarského etnika prostredníctvom presídľovacej akcie medzi ČSR a Maďarskom. „Výsledkom tejto akcie bolo presídlenie takmer 90.tis. osôb z Československa do Maďarska, pričom asi tretina napokon prebehla mimo uvedenej doby o výmene obyvateľstva. Opačným smerom sa do ČSR dostalo niečo viac ako 73. tis. osôb, pričom asi 12 tis. mimo rámec výmeny obyvateľstva.“³⁸ Keďže osobitnú štatistiku ohľadom počtu osôb, ktorých sa výmena obyvateľstva v Mlynkoch dotýkala nepoznáme, môžeme sa oprieť len o údaj z dobovej tlače. V týždenníku SLOBODA³⁹ z 5. septembra 1947 sa píše: „V nedeľu 31. augusta a v pondelok 1. septembra rozlúčil sa Pilisszentkereszt s presídľencami, ktorí odišli v tieto dni na Slovensko. Osemnásť nákladných áut Celoslovenskej

³⁵ Tamže.

³⁶ „Mlynky boli vispelá dedina, vodovot mali skoro, sú tu pramene, okolo roku 1956/57 bol v celej dedine vodovot, v Santove o 20 rokov neskor mali vodovot, používali studne najme, cesti sme mali dobré a aj elektrinu, plyn njekeley v 90. rokoch 20. storočia. f 80. rokoch urobili kanalizáciu. Mlynky boli vispelejšja dedina ako okolité najme kvoli tínto vecjam.“ (žena 1952)

³⁷ Pozri viac Paríková, 1999 ... „proces povojnovej migrácie obyvateľstva slovenského pôvodu z Maďarska do Československa, týkal sa potomkov generácií niekdajších vyst'ahovalcov, ktorí pred približne viac ako dvoma storočiami začali „písať“ dejiny obyvateľstva usadeného vo vyludnených a hospodársky nevyužitých oblastiach bývalého Uhorska. Príchod skupín slovenských reemigrantov sa na základe v r. 1945 ratifikovanej medzishštátnej doby uskutočnil v období rokov 1946-1948.“ (Paríková, 1999, s. 15)

³⁸ ŠPROCHA, Branislav - TIŠLIAR, Pavol. 100 rokov..., s. 445.

³⁹ Sloboda – týždenník antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku, zodp. redaktor: dr. Fraňo Barošek, tlačový orgán Sloboda bol súčasťou slovenského zahraničného života v rokoch 1945 – 1948.

presídľovacej komisie odnieslo spolu 34 rodín (153 duší).“⁴⁰ Pozorujeme však aj pár prípadov rodín, ktoré sa rozhodli v rámci tejto výmeny obyvateľstva opustiť obec a presídliť sa na Slovensko s tým, že sa po čase vrátili a natrvalo zostali žiť v Mlynkoch.⁴¹ Organizovaná reemigrácia maďarských Slovákov prebehla v rokoch 1946-1948 „v rámci výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, keď sa z Maďarska dobrovoľne vrátilo do ČSR 73-tisíc Slovákov, čo znamenalo 1/6 vtedajšieho slovenského obyvateľstva v Maďarsku.“⁴²

V tejto súvislosti je dôležité tiež uvedomiť si fakt, že práve „v tomto období sa narodila a bola vychovávaná vrstva dnes najstarších obyvateľov. Ti vyformovaní danou dobou a pravidlami následne vychovávali dve až tri generácie potomkov, ktorí dnes tvoria najväčšiu časť Slovákov v Maďarsku.“⁴³ Generácia, ktorá je ešte dvojjazyčná a verí, že slovenský duch napriek všetkým kultúrnym zmenám v obci stále žije.

V súčasnosti obec registruje prílev nových obyvateľov, najmä z väčších miest, ktorí sa s'ahujú do obce za vidinou kľudnejšieho života na vidieku v lone prírody. Ide skôr o obyvateľov majority, ktorí sa veľmi nezúčastňujú na komunitnom živote obce.⁴⁴ Žijú skôr izolovane a za prácou dochádzajú do neďaleko vzdialeného hlavného mesta. Ich deti zväčša nenavštevujú miestnu základnú školu a tým vzniká predpoklad, že sa medzi miestnu komunitu ani veľmi nehodlajú začleniť. Žijú si svoj spokojný život, mimo ruchu komunity a len čas ukáže ako budú fungovať v rámci obce ďalej.

Záver

V priebehu 20. storočia prešla obec Mlynky značnou premenou nielen na úrovni spoločensko – hospodárskych a kultúrnych zmien, ktoré mali výrazný vplyv na formovanie minoritnej kultúry Slovákov, ale i jazykovej výbavy Slovákov. Domnievame sa, že práve v dôsledku kolektivizácie poľnohospodárstva a následnej urbanizácie (v období po 2. svetovej vojne) a tým zvýšenej mobility obyvateľov (najmä za prácou či štúdiom) sa z kedysi čisto slovenskej obce stáva obec koexistenčná s majoritným prostredím. Vzájomné vzťahy minority a majority vyúsťujú do akulturačných a asimilačných procesov, u najstaršej generácie Slovákov všadeprítomného bilingvizmu. Podľa respondentov/informátorov je pre slovenskú komunitu v Mlynkoch dodnes dôležitá národnostná (a zároveň i lokálna) identita, zachovávanie a odovzdávanie materinského jazyka a slovenských tradícií.

⁴⁰ MARTINÁK, František. Rozlúčka v Pilisszentkereszte. In: *Sloboda*. Budapešť, roč. III, č. 34.

⁴¹ „Ti čo odišli v 1948, tri rodiny sa vrátili takto... ich sestra prišla späť a potom aj oni išli naspäť, že keď môžu aj oni ist späť tak ideme aj mi.“ (žena 1952)

⁴² BALÁŽOVÁ, Eva – PAPUČEK, Gregor. Maďarsko..., s. 376.

⁴³ LENOVSÝ, Ladislav. Etnická identifikácia Slovákov..., s.83-96.

⁴⁴ „Do Mlynkov nikdi nechodili cudzí ľudja aš teraz keď prišli Maďari.“ (žena 1937), „Súkeromníci predávajú pozemky tu, s Budapešti kto má penjaže, ten prišiel sem a býva tu, vist'ahovali sa sem s Budapešti, ale prácu majú v Budapešti.“ (žena 1952)

V dôsledku vysokej životnej úrovne v obci (najmä vybudovaním infraštruktúry, prítomnej občianskej vybavenosti a dostupnosti hlavného mesta, ktoré pre obyvateľov obce znamená množstvo pracovných príležitostí vrátane ekonomicky aktívnych žien, ktoré dokázali značne vylepšiť rodinný rozpočet) nezaznamenávame žiadne vyst'ahovateľské vlny do zámoria ani enormný počet repatriovaných osôb/rodín v rámci výmeny obyvateľstva v rokoch 1946-1948. Napriek tomu sledujeme u Slovákov v obci Mlynky uzavretosť nielen kultúrnu ale i mentálnu. Kontakty minority s okolím sú veľmi redukované a obmedzené v rámci socio-kultúrneho priestoru. Migračné toky obyvateľstva sa obmedzili na migráciu za prácou, štúdiom či rodinou v najbližšom okolí. Najstaršia generácia Slovákov je síce ešte dvojazyčná, ale slovenský jazyk žije skôr v rodinnom kruhu ako dorozumievací jazyk užšieho spoločenstva.

V súčasnosti môžeme pozorovať zvýšený záujem o jazyk predkov u mladej generácie. Ovládanie slovenčiny ako ďalšieho jazyka je vnímané skôr ako benefit, z ktorého môže dnešná generácia ďalej profitovať v praxi. Dôsledky migrácie reflektujú aj mieru asimilácie obyvateľstva, ktorú v súčasnosti ovplyvňuje i prílev nových, najmä majoritných obyvateľov. Príspevok prináša pohľad na vybrané aspekty migrácie obyvateľov obce Mlynky, ktoré mali značný vplyv na každodenný život a kultúru slovenskej minority v zahraničí.

Zoznam prameňov a literatúry

- BALÁŽOVÁ, EVA – PAPUČEK, GREGOR (2001). Maďarsko. In: *Sprievodca slovenským zahraničím*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov. 376s., ISBN: 8088841186.
- BOTÍK, Ján (2007). Slováci v zahraničí. In: *Slovensko*. Bratislava: Perfekt. s. 332-337, ISBN 80-8046-349-2.
- BOTÍK, Ján (2019). *Slovenská Dolná zem. Historický a etnokultúrny vývin slovenských minorít v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulbarsku*. Nadlak: Ivan Krasko, 191s. ISBN: 978-973-107-145-9.
- BOTÍK, Ján (2007). *Etnická história Slovenska*. Bratislava: Lúč, s. 231. ISBN: 9788071146506.
- DEMMEĽ, József – SZUDOVÁ, Kristína Estera – TUŠKOVÁ, Tünde, UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.) (2021). *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. Békešská Čaba: VUSM, 534s. ISBN: 978-615-5330-25-4.

- DEMJÉNOVÁ, Marta (2016). Zákon č. 474/2005 Z. z. o Slovákoch žijúcich v zahraničí a potreba jeho novelizácie v kontexte doterajších skúseností a novej Koncepcie štátnej politiky Slovenskej republiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí na obdobie rokov 2016-2020. In: *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*, Bratislava: ÚSZZ, s. 60-62, ISBN: 978-80-969921-6-4.
- DIVIČANOVÁ, Anna (2002). *Dimenzie národného bytia a kultúry*. Békešská Čaba: VÚSM, s. 315-322, ISBN: 963 206 057 1.
- DIVIČANOVÁ, Anna (1999). *Jazyk, kultúra, spoločenstvo*. Békešská Čaba – Budapešť, 439s. ISBN: 963 03 6913 3.
- HOMIŠINOVÁ, Mária (2003). *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu*. Békešská Čaba, 301s. ISBN: 963 206 993 5.
- KRUPA, Ondrej (1996). *Charakteristika skúmaných lokalít*. In: Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba: VÚSM, s.81-93. ISBN: 953-7277-01-1.
- KOLEKTÍV (2006). *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba: VÚSM, 165s. ISBN: 953-7277-01-1.
- LENOVSKÝ, Ladislav (2010). K niektorým kontextom identity Slovákov v Békešskej Čabe. In: Kontexty identity. Jubilejná konferencia na počesť Anny Divičanovej, Békešská Čaba: VÚSM, 554s. ISBN: 978-963-88583-0-6.
- LENOVSKÝ, Ladislav (2019). *Slováci v Maďarsku: etnokultúrne sondy do vybraných komunit*, Nadlak: Vydavateľstvo Ivana Kraska, 123s. ISBN 978-973-107-143-5.
- LENOVSKÝ, Ladislav (2006). *Kontexty identity*. In: Ethnologia Actualis Slovaca : revue pre výskum kultúr etnických spoločenstiev, Roč. 26, č. 6 (2006), s. 12-24, ISSN 1336-569X.
- LENOVSKÝ, Ladislav (2014). *K transformácii identity v minoritnom prostredí (na príklade jednej novohradskej dediny so slovenským osídlením)*. In: Kontexty kultúry a turizmu, č. 2, s. 6-12. ISSN: 1337-7760.
- LENOVSKÝ, Ladislav (2016). *Naši vo svete - Slováci južne od hranice Slovenska*. Nadlak: Ivan Krasko, 166s. ISBN: 978-973-107-114-5.
- LENOVSKÝ, Ladislav (2018). *Etnická identifikácia Slovákov v Maďarsku (cenzy ako nástroj na vytváranie obrazu minority versus etnická autoidentifikácia jej príslušníkov)*. In: Populačné štúdie Slovenska 13. Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z. Bratislava, s. 83-96, ISBN 978-80-89881-23-9.
- MARTINÁK, František. (1947). Rozlúčka v Pilisszentkereszte. In: *Sloboda*. Budapešť, roč. III, č. 34.
- PAPUČEK, Gregor (2000). Mlynky a okolie. Samospráva obce Mlynky, 334s. ISBN: 963 00 3970 2.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna (1999). *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-48. Etnokultúrne a sociálne procesy*. Bratislava, 278s. ISBN: 80- 85697- 96- 3.
- RYDLO, Jozef (1976). Slováci v Európskom zahraničí včera a dnes. Liber, s. 109.

- SZABÓ, Orsolya (2008). Interetnické vzťahy a kontakty v Mlynkoch. In: *Mensšiny a kultúrne spoločenstvá v euregióné ISTER-GRANUM*, Komárno-Komárom: Výskumný ústav J.Selyeho, s. 67-82. ISBN: 9788089234547.
- ŠPROCHA, Branislav - TIŠLIAR, Pavol (2018). *100 rokov obyvateľstva Slovenska: od vzniku Československa po súčasnosť*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 445s. ISBN: 978-80-89881-14-7.
- TIŠLIAR, Pavol. K vyst'ahovalectvu a vyst'ahovaleckej politike na Slovensku v medzivojnovom období. In: *Populačné štúdie Slovenska* 12. Bratislava : MKD, 2019, s. 12-45. ISBN 978-80-89881-19-2.
- TUŠKOVÁ, Tünde – RÁGYANSZKI, Juraj (eds.) (2020). *Slovenské inšpirácie z Čínu*, Békešská Čaba: VUSM, 440s. ISBN: 978-615-5330-18-6.
- ŽILÁKOVÁ, Mária – DEMMEL, József (eds.) (2018). „Mat' volá?“ *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946- 1948*. Békešská Čaba: VÚSM, 289s. ISBN: 978-615-5330-13-1.

Zoznam informátorov:

- žena 1952
- žena 1950
- žena 1937
- muž 1950